

ΚΑΛΒΟΣ ΚΑΙ ΗΣΙΟΔΟΣ

Μία λανθάνουσα πηγή του Κάλβου είναι ο Ήσιόδος. Ούτε μαρτυρείται καμιά ειδική παραπομπή του ποιητή σε αυτήν, ούτε και η σπουδή της άπασχόλησε ιδιαίτερα την έρευνα ώστε να προβληματίσει έπισταμένως και την κριτική¹. Και όμως πρόκειται για σχέση βασική: βασική και κορυφαία, γιατί υπόκειται σε δύο από τις αντιπροσωπευτικότερες ώδες του και γιατί άποτυπώνονται, όπως θα δειχθεί, άμεσα και κεντρικότερα σε αυτές και σποραδικότερα και έμμεσα στις άλλες, δύο θέματα που είναι, ως μοτίβα, ή άρχή και τὸ έπιστέγασμα του λογισμοῦ και του ποιητικοῦ συστήματός του. Οί ώδες του είναι ή «Εἰς Μούσας» και «Ὁ Ὀκεανός», και τὰ θέματα που «άνα-μορφώνονται» σε αυτές είναι ο μύθος τῶν Μουσῶν και ή σχετική θεογονία του Ήσιόδου. Μάλιστα ή μία συνοψίζει την ποιητική και ή άλλη ένα τμήμα τῆς θεματικῆς του Κάλβου.

Ἄλλὰ ἄς παρακολουθήσουμε τις δύο αντίστοιχίες.

I. Ο ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΩΝ

Ἡ Θεογονία του Ήσιόδου, ως γνωστόν, άρχίζει έπικά με την πρόταξη ενός προοιμίου που άναφέρεται στις Μοῦσες. Ἡ άνάπτυξή του είναι έκτεταμένη, και ἄν εν τέλει δέν άυτονομεΐται, έχει πάντως τή δική του άυστηρή και άνεξάρτητη δομή. Ἐπ' τὰ μέρη τῆς δομῆς, με τὰ όποια προωθείται ή προγενέστερη παράδοση αὐτῶν τῶν προοιμίων, σημειώνομε τὰ βασικότερα, που είναι:

1. ή επίκληση και ο ύμνος τῶν Μουσῶν
2. ο μύθος: «έπιφάνεια» και γενεαλογία τους
3. ο σκοπός του τραγουδιού και ή καταβολή του θέματός του.

Τὰ συστατικά στοιχεία αὐτοῦ του προοιμίου δέν τὰ άντιπαρέρχεται, ως ύμνωδός που τάχτηκε να γίνει, και ο Κάλβος. Στην ώδή του «Εἰς Μούσας» και σε παραθέματα άπ' τις άλλες άναδύονται διαθλασμένα και με σχετική άναδιάταξη, όχι ως μίμηση ή παθητική άντιγραφή του σχήματος, αλλά ένεπίγνωστα ως συνέχεια τῶν ενδιάμεσων σταθμῶν και ως έλεύθερη άναπαραγωγή από την προκατάθεση του είδους. Και αὐτός είναι ο λόγος που συμπλησιάζει, δίχως να

1. Γίνεται άπλώς μιὰ μνεία, παρεκβατική, σε έργασίες γενικότερες που άναφέρονται συνήθως ή στη γλώσσα ή στην άρχαιογνωσία του, όπως λ.χ. του Ἄλέξ. Γ. Σαρῆ, του Ν. Β. Τωμαδάκη, του Σ. Α. Σωφρονίου, του Ι. Ν. Περυσινάκη (βλ. παρακάτω σχετικές παραπομπές).

φοβᾶται κὰν μὴν ἀπορροφηθεῖ, τὴν πηγὴ αὐτὴ καὶ μέσα ἀπὸ τῆ γλώσσα. Μὲ αὐτὴ τὴν ὑπαινικτικὴ διπλὴ παραλληλία, διαγράμματος καὶ λεκτικοῦ, τῶν δύο κειμένων:

Η ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ

[Διαρθρωτικὴ παραλληλία]

ΘΕΟΓΟΝΙΑ	«ΕΙΣ ΜΟΥΣΑΣ»
1. Ἐπίκληση: ἡ κατοικία τῶν Μουσῶν (στ. 1-10) οἱ ὑμνούμενοι θεοὶ (11-21)	1. Ἐπίκληση τοῦ ποιητῆ στὴ λύρα του (στ. 1-15) ὁ χαιρετισμὸς στὶς Μοῦσες (16-20)
2. Ἐπιφάνεια τῶν Μουσῶν στὸν ποιητὴ (22-29) ἔμπνευση καὶ «χρίσμα» του (30-35)	2. Ὕμνος τῶν Μ.: στὰ δεῖπνα τῶν Ὀλυμπίων (16-20) (οἱ χοροὶ καὶ τὰ τραγούδια τους)
3. Ὕμνος τοῦ Διὸς καὶ τῶν θεῶν (36-49)	3. Προορισμὸς τοῦ τραγουδιοῦ: ἐξημέρωση τοῦ βίου (21-25)
4. Ὁ μῦθος: γενεαλογία τῶν Μουσῶν (53-62) οἱ χοροὶ καὶ τὰ τραγούδια τους (63-67) ἄνοδος στὰ δώματα τῶν Ὀλυμπίων (68-74)	4. ἐξηθικισμὸς τῆς κοινωνίας (26-50) ἡ ἀπονομὴ δικαιοσύνης (51-55) τιμωρία τῶν τυράννων (56-65) ἐπιβράβευση δικαίων (66-70)
5. Προορισμὸς τοῦ τραγουδιοῦ: σύμβουλος τῶν βασιλιάδων (80-93) (δίκαιη διακυβέρνηση καὶ κρίση) ἐπιφοίτηση στοὺς ποιητὲς (94-103)	4. Ὁ μῦθος: ἡ οὐράνια κατοικία τους (71-80) κάθοδος Μ. καὶ γένεση τῆς Ποίησης (81-105)
6. Καταβολὴ τοῦ θέματος: νὰ ὑμνηθεῖ ἡ θεογονία ὡς ἀρχέγονη κοσμογονία (103-115) καὶ ἡ λοιπὴ <i>Θεογονία</i>	5. ἡ σκλαβιά, καὶ ἡ ἀποδημία τῶν Μ. (106-120) ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ παλινόστησή τους (121-135)
	5. Καταβολὴ τοῦ θέματος: νὰ ὑμνηθεῖ ἡ Ἐπανάσταση ὡς νεότερη ἡρωογονία («Ὁ Ὠκεανὸς» καὶ οἱ λοιπὲς «ἱστορικὲς» ᾠδές του)

Η ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΛΕΚΤΙΚΟΥ

[Τὰ παράλληλα μοτίβα καὶ χωρία]

Ἐλικῶν - Ἐλικωνιάδες Μοῦσαι²

Μουσῶν Ἐλικωνιάδων (Θ. 1), *Ἐλικῶνος ἔχουσιν ὄρος* (Θ. 2), *ἀκροτάτῳ Ἐλικῶνι* (Θ. 7), *Ἐλικῶνος ὑπὸ ζαθέιο* (Θ. 23) // τοῦ παραδείσου *Ἐλικωνίου* (Π 14), ἡ *Ἐλικῶνις λύρα* (V 37), τῶν *παρθένων Ἐλικωνίων* (XI 38), τοῦ *μυστικοῦ Ἐλικῶνος* (XI 42).

Ἴπποκρήνη

περὶ κρήνην ἰοιδέα (Θ. 3), *Ἴππου κρήνης (λοεσσάμεναι χροά, Θ. 6) // (ῥέει καθαρὸν) τὸ ἀργύριον τῆς Ἴπποκρήνης* (V 127).

Χοροὶ καὶ μελωδίες τῶν Μουσῶν

πόσσ' ἀπαλοῖσιν ὀρχεῦνται (Θ. 3-4), *χοροὺς ἐνεποιήσαντο, / καλοὺς ἡμερόντας, ἐπερρώ-*

2. Τὰ ἡσιόδεια παραθέματα προέρχονται ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ M. L. West, *Hesiod Theogony*, Oxford 1966 καὶ τὰ καλβικὰ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ F. M. Pontani, *Ἀνθρία Κάλβου*. Ὠδαί, Ἰκαρος, 1970.

σαντο δὲ ποσσίν (Θ. 7), ἐπήρατον ὄσαν λείσαι (Θ. 67), ἐρατὸς δὲ ποδῶν ὑπὸ δούπος ὀρώρει (Θ. 70) // ἐκεῖ ἢ Παρνάσαιαι κόραι / χορεύουν (I 33), μὲ χορῶν εὐφροσύνας / κ' εὐροθμον μέλος (V 19), ἐκεῖ ὁ ρυθμὸς ἐπέραστος / καταβαίνων (V 86), ἐκεῖ ὅπου ἡ πανήγυρις / τῶν Μουσῶν τῆς Ἑλλάδος / ἀναπτε τὰ πυρὰ / καὶ τῶν ποδῶν ἐσήμανε / τ' ἄλυπον μέτρον (VI 19).

Ἄλυμπος - Ἄλυμπιάδες Μοῦσαι

Μοῦσαι Ἄλυμπιάδες, κοῦραι Διὸς (Θ. 24), ἠχεῖ δὲ κάρη νιφόντος Ἄλυμπος / δώματα τ' ἀθανάτων (Θ. 42), Ἄλύμπια φωναί (Θ. 72), τοῦ Διὸς ἢ κόραι (Θ. 98), // ἀπὸ τὰ Ἄλύμπια δώματα (IX 46), χαίρετε ὦ κόραι, χαίρετε / φωναί ὅπου τὰ δεῖπνα / τῶν Ἄλυμπίων πλουτίζετε (V 17).

Δάφνη - ὠδή

καὶ μοι ἀκῆπτρον ἔδον δάφνης ἐριθιλέος ὄζον / δρέψασθαι, θηητόν· ἐνέπνευσαν δὲ μ' αἰοδὴν / θέσπιν (Θ. 30) // εἰς τιμὴν τῶν θεῶν / ἐφύτευσας τὴν δάφνην / εἶδον πολλοὶ ἀκῶνες / τὸ φυτὸν εὐθαλές, / ὑπερακμάζον (V 102) // ἤκουον μόνον οἱ κύκλοι / τῶν οὐρανῶν τὴν σύμφωνον / θεόπνευστον ὠδὴν (V 79).

Ὀμηρος

φωνῆ ὀμηρεῦσαι (Θ. 39) // Ἐστὶ θαυμάσιε Ὀμηρε / ἐξένισας τὰς Μοῦσας (V 96).

Ρέει (ἡ αὐδὴ τῶν Μουσῶν - ἡ γνώμη τῶν αἰωνίων)

τῶν δ' ἀκάματος ρέει αὐδὴ / ἐκ στομάτων ἠδεῖα (Θ. 39), ἀμβροσὴ μολπῆ (Θ. 69) // ἀπὸ τοῦ ἀμβροσιόδμον / στόμα τῶν αἰωνίων / ἡ γνώμη ρέει (VII 60).

Μνημοσύνη - Πιερίαι

τὰς ἐν Πιερίῃ Κρονιῶδη τέκε πατρὶ μγεῖσα / Μνημοσύνη [...] ἢ δ' ἔτεκ' ἐννεὰ κόρας δμόφρονας (Θ. 53), Μοῦσαι Πιερίθεν, αἰοδῆσι κλείουσαι (EH. 1) // Πολυτέκνου θεᾶς, ὦ Μνημοσύνης / θρέμματα πτερωτὰ (II. 1), ὦ Πιερίδες (V 120).

Χάριτες καὶ Ὠρεες

παρ' δ' αὐτῆς Χάριτες τε... (Θ. 64), περὶ δ' ἔτραπον ὦραι (Θ. 58) // ἄλλα σύρματα δότε ζευροπόδες Χάριτες (V 7), ἐκεῖ ὅπου χορεύουσι / τῆς ἡμέρας ἢ κόραι / λαμπαδηφόροι (V 74), ἐκεῖ [...] ὅπου τὰς τριχᾶς πλύνουσι / τῶν φοιβητῶν ἢ Ὠραι (V 118).

Ἄλλα δὲν σημαίνει πῶς αὐτὴ ἡ ἀντιστοιχία δὲν διαφοροποιεῖται ἀπὸ τῆς λυρικῆ βᾶση τοῦ εἶδους ποῦ ἀσπᾶστηκε καὶ ὑπηρέτησε ὁ Κάλβος. Ἄς τὸ δοῦμε μὲ μιὰ σύντομη περιγραφὴ τῶν δύο ἀναπτυγμάτων. Τὴν παραδοσιακὴ ἐπίκληση στὶς Μοῦσες, ποῦ πλαγιασμένη ὡς προτροπὴ εἰς ἑαυτὸν —προτροπὴ πρὸς τὴ θεόδοτη ἐντολὴ τῶν αἰοιδῶν— ἔτσι τὴν ἀντιλαμβάνεται καὶ τὴν ἐκφράζει ὁ Ἡσίοδος:

Μουσῶν Ἑλικωνιάδων ἀρχώμεθα αἰεῖειν,

γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ἀμέσως ἔπειτα ὁ ὕμνος τῶν Μουσῶν καὶ στὸ τέλος ἡ κατάληξη τοῦ ἐπικοῦ χαιρετισμοῦ:

Χαίρετε, τέκνα Διός, δότε δ' ἡμερόεσσαν αἰοδὴν.

Ἔτσι ἀρχίζει τὴν ὠδὴν του καὶ ὁ Κάλβος. Μὲ μιὰ ἀνάλογη γραμματικὴ ἀντιστοιχία αὐτοπροτροπῆς:

Τὰς χορδὰς ἄς ἀλλάζωμεν

[«ἀρχώμεθα» (Ἡσίοδος) - «ἄς ἀλλάζωμεν» (Κάλβος)]. Καὶ ἔτσι, ὡς λυρικός καὶ

ὄχι ὡς ἐπικός αὐτός, φτάνει ἔμμεσα καὶ στὴν κατάληξη τοῦ προοιμίου τῆς ὠδῆς του: προσφωνεῖ πρῶτα τὴ λύρα του —«ὦ χρυσὸν δῶρον, χάρμα / Λητογενέος μέγα»— ἔπειτα τὴ συνοδεία τῶν Χαρίτων —«Ἄλλα σύρματα δότε / ζεφυρόποδες Χάριτες»— καὶ παρομοιάζοντας τὴν ἔξαρση τοῦ μέτρου μὲ τὸ πέταγμα τοῦ ἀετοῦ τοῦ Δία —«Τὰς πτέρυγας ἀπλώνει / ὡς τ' ὄρνειον τοῦ Διός, / καὶ ὑψώνεται τὸ μέτρον / ἕως τὸν οὐράνιον κῆπον / τῶν Πιερίδων»— συναντᾷ καὶ χαιρετᾷ ἐκεῖ, σὲ μιὰ ἀνάλογη διακονία τους, τὶς Μοῦσες (V, 16-20):

*Χαίρετε ὦ κόραι, χαίρετε
φωναὶ ὅπου τὰ δεῖπνα
τῶν Ὀλυμπίων πλουτίζετε
μὲ χορῶν εὐφροσύνας
κ' εὐρυθμον μέλος.*

Τὴν ἐπίκληση τοῦ Ἡσιόδου στὴ *Θεογονία* τὴν ἀκολουθεῖ ὁ μῦθος ποὺ ἀρχίζει μὲ τὴν ἐπιφάνεια τῶν Μουσῶν στὸν ποιητὴ, ἐνῶ ἔβροσκε τὰ ἀρνιά του στὶς πλαγιές τοῦ Ἐλικώνα, ὅπου, ὅπως ἀφηγεῖται, ἔλαβε τὰ δῶρα καὶ τὸ χρίσμα τοῦ ποιητικοῦ του λειτουργήματος (*Θεογονία*, 30-2):

*Καὶ μοι σκῆπτρον ἔδον δάφνης ἐριθηλέος ὄζον
δρέψασθαι, θητόν· ἐνέπνευσαν δέ μ' αἰοδὴν
θέσπιν*

Στὴν ὠδὴ τοῦ Κάλβου ἡ σκηνὴ τῆς θείας «παρουσίας» καὶ τῶν δῶρων τῶν Μουσῶν ἀπουσιάζει. Οὔτε τὴν ἀναπληρώνει, στὴν ἀρχὴ τῆς ποιήσεώς του, ἡ μισθὴ καὶ τυποποιημένη ἀναφορὰ πρὸς τὴ γενέτειρά του: «σὺ μοῦ ἔδωκας / τὴν πνοήν, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος / τὰ χρυσᾶ δῶρα» (I, 3-5). Ἄλλὰ ἐδῶ, συνδυασμένη μὲ τὴν ἄλλη ἐκδοχὴ τοῦ μῦθου, τῶν Μουσῶν ὡς μελισσῶν, ἡ σκηνὴ ἀνακαλεῖ καὶ τὴ γνωστὴ στοὺς λυρικοὺς μυθολογικὴ παράδοση τῆς θείας ἔμπνευσης τοῦ Ὀμήρου [«θεόπνευστος ὠδῆ» (Κάλβος) - «ὀμηρεῦσαι» (Ἡσίοδος)] (V, 96-105):

<i>Ἐσὸ θαυμάσιε Ὀμηρε ἐξένισας τὰς Μούσας· καὶ τοῦ Διὸς ἢ κόραι εἰς τὰ χεῖλη σου ἀπέθηκαν τὸ πρῶτον μέλι.</i>	<i>Εἰς τιμὴν τῶν θεῶν ἐφύτευσας τὴν δάφνην· εἶδον πολλοὶ αἰῶνες τὸ φυτὸν εὐθαλὲς ὑπερακμάζον.</i>
---	---

Παρακάτω ἡ «ἐπιφάνεια» ἀπομυθοποιεῖται. Γίνεται ἓνας δείκτης ἀντισυμμετρίας τῶν κινήσεων καὶ ἔτσι ἱστοριοποιεῖται. Πρῶτα φέρεται ὡς ἄνοδος (στὸ α' σκέλος) —«ὑψώνεται τὸ μέτρον / ἕως τὸν οὐράνιον κῆπον τῶν Πιερίδων»— καὶ ὕστερα ὡς κάθοδος τῆς ποιήσεως στὴ γῆ (στὸ β' σκέλος τῆς ὠδῆς): «Ἐκεῖ ὁ ρυθμὸς ἐπέραστος / καταβαίνων, τὸ βλέμμα / τῶν γηγενέων δρακόντων / ἐχάθη». Καὶ ἀπὸ ἀποδημία στὴν ἀρχὴ τοῦ β' σκέλους, γίνεται στὸ τέλος ἔλευση

καὶ παλινόστηση στὴν πρώτη τους κοιτίδα (V, 131-5):

*Ἦλθετε, ὦ Μοῦσαι, ἀκούω,
καὶ χαίρουσα πετάει
πετᾶ ἢ ψυχὴ μου, ἀκούω
τῶν λυρῶν τὰ προοίμια,
ἀκούω τοὺς ὕμνους,*

ὅπου μὲ τὴν τελευταία φράση —τὰ προοίμια τῶν λυρῶν: οἱ ὕμνοι— γίνεται ἴσως καὶ μιὰ ἔμμεση ἀναφορὰ στὰ πρότυπα τοῦ εἴδους³.

Καὶ αὐτὴ εἶναι μιὰ ἄλλη σύγκλιση καὶ ἀπόκλιση ταυτόχρονα τοῦ Κάλβου ἀπ' τὴν ἀρχικὴ πηγὴ τοῦ Ἡσιόδου. Στὴν ἀνάπτυξη τοῦ *μύθου*, ποὺ ἓνα μέρος του ἀποτελεῖ καὶ ἡ «ἐπιφάνεια» τῶν Μουσῶν, θέση κεντρικὴ κατέχει, ἀλλὰ μὲ ἀντίστροφη ἀναλογία καὶ βαρύτητα στοὺς δύο ποιητές, στὸ διάγραμμα τοῦ ἐνός ἢ γενεαλογία, στὴ διάταξη τοῦ ἄλλου ἢ κάθοδός τους. Καὶ κοινός τους τόπος, πέρα ἀπὸ τὴν τυπικὴ τοπογραφία τους —Πιερία, Ἑλικῶν— εἶναι ἡ Ὀλύμπια ἢ οὐράνια κατοικία καὶ οἱ ὕμνοι τους. Ὁ Ἡσίοδος, ὡς πρῶτος καταθέτης τῆς ιδέας πῶς ἢ ποίηση εἶναι ἡ μήτρα τοῦ πολιτισμοῦ, γενεαλογεῖ τὶς Μοῦσες ἀπ' τὴ Μνημοσύνη. Καὶ μυθολογώντας γράφει πῶς τὶς γέννησε ὁ Δίας μὲ τὴ Μνημοσύνη —«Τὰς ἐν Πιερίῃ Κρονίδῃ τέκε πατρὶ μιγεῖσα / Μνημοσύνη»— σμίγοντας μαζί της ἐννεά νύχτες —«ἢ δ' ἔτεκ' ἐννεά κούρας ὁμόφρονας»— καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνοδός τους πρὸς τὰ δῶματα τοῦ Ὀλύμπου μὲ τὴ συνοδεία τῶν Χαρίτων καὶ τοῦ Ἰμέρου (Θ. 68-70):

*Αἱ τότε ἴσαν πρὸς Ὀλυμπον ἀγαλλόμεναι ὅπι καλῆ,
ἀμβροσίῃ μολπῇ· περὶ δ' ἴαχε γαῖα μέλαινα
ὕμνεύσαις, ἔρατὸς δὲ ποδῶν ὑπο δούπος ὀρώρει.*

Καὶ ὁ Κάλβος ποὺ ἀναφέρεται καὶ αὐτὸς στὴ μυθολογικὴ καταγωγὴ τους —«Πολυτέκνου θεᾶς, ὦ Μνημοσύνης / θρέμματα πτερωτὰ» τὶς προσφωνεῖ («Πρόλογος», 1-2)— ἐπιμένει στὴν οὐράνια κατοικία, καὶ ἐκεῖ στὶς χορωδίες τῶν Μουσῶν (V, 71-5):

*Ἦτον ποτὲ ἢ ἐννεά
Ὀλύμπια φωναὶ*

*Ἦκουον μόνον οἱ κύκλοι
τῶν οὐρανῶν τὴν σύμφωνον*

3. «Τῶν λυρῶν τὰ προοίμια». Κατὰ «τὰ προοίμια κιθαρωδικὰ ἐν ἔπαισιν» (Ψευδοπλούταρχος, *Περὶ Μουσικῆς*, 3), ἢ μάλλον ἀπ' τοὺς χαρακτηρισμοὺς τῶν «ὑμνων» καὶ ὡς «προοιμίον» ἦδη στὴν ἀρχαία γραμματεία: λ.χ. «Προοίμιον τοῦ Ἀπόλλωνος», ποὺ ἐσήμαινε ὁ «Ἔγμος εἰς Ἀπόλλωνα» (Θουκ., *Συγγραφή*, 3, 104). Ἡ καὶ διαφορετικότερα, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ἐποχῆς μας: οἱ «ὑμνοι» (λ.χ. οἱ Ὀμηρικοὶ) ὡς προοίμια τῶν «λυρῶν» (δηλαδὴ τῆς λυρικῆς ποίησης, ποὺ ἀκολούθησε). Συνεπῶς καὶ τὸ «ἀκούω», ποὺ ἐπαναλαμβάνεται ἐνεστωτικὰ μὲ ἔμφαση, ἴσως καὶ νὰ παραπέμπει σὲ συγκεκριμένα καὶ ἐπίκαιρα ἀκούσματα («Θούριος» τοῦ Ρήγα; «Ἔγμος εἰς Ἐλευθερίαν» τοῦ Σολωμοῦ; «Τὰ κλέφτικα τραγούδια»).

ἐκεῖ ὅπου χορεύουσι
τῆς ἡμέρας ἧ κόραι
λαμπαδηφόροι.

θεόπνευστον ᾠδήν,
καὶ τὸν ἀέρα ἀκίνητον
εἶχε ἡ γαλήνη.

Ἡ περιγραφή τοῦ ὕμνου τῶν Μουσῶν στὴν ἠσιόδεια *Θεογονία*, ὅπως φέρεται συναρτημένος μάλιστα μετὰ τὴν ἐπίκλησή τους, φαίνεται νὰ ἄφησε τὰ ἴχνη του καὶ στὴν ᾠδή τοῦ Κάλβου. Γράφει ὁ Ἡσίοδος (*Θεογονία*, 1-8):

*Μουσάων Ἑλικωνιάδων ἀρχόμεθ' αἰεῖδιν
αἱ θ' Ἑλικῶνος ἔχουσιν ὄρος μέγα τε ζάθεόν τε,
καί τε περὶ κρήνην Ἰοιδέα πόσσ' ἀπαλοῖσιν
ὄρχευνται καὶ βωμὸν ἔρισθενέος Κρονίωνος·
ἧ Ἴππου κρήνης ἢ Ὀλμειοῦ ζαθέοιο
ἀκροτάτῳ Ἑλικῶνι χοροὺς ἐνεποιήσαντο
καλοὺς ἡμερόντας, ἐπερρώσαντο δὲ ποσσὶν*

Καὶ ἀκριβῶς πολλὰ σημεῖα αὐτοῦ τοῦ ὕμνου ὑπαινίσσεται καὶ φραστικά ἡ καλβικὴ ᾠδή «Εἰς Μούσας»: ἡ «ἐλικῶνιος λύρα», «ῥέει καθαρὸν τὸ ἀργύριον / τῆς Ἴπποκρήνης», «Ὀλύμπια φωναί», «μετὰ χορῶν εὐφροσύνας / κ' εὐρυθμον μέλος». Ἀλλά, νεοέλληνας αὐτός, στὴν ἀνάπτυξη τοῦ μύθου τῆς ᾠδῆς του —καὶ ὁ μύθος ἐκλαμβάνεται ἐδῶ καὶ μετὰ τὴν ἔννοια τοῦ θέματος— δὲν ἐμμένει στὴν ἀνάβαση καὶ στὶς οὐράνιες χορωδίες τῶν Μουσῶν, ἀλλὰ δραματίζεται καὶ ψάλλει τὴν κατάβαση καὶ τοὺς ἐπίγειους χοροὺς τους (VI, 31-5):

*Ἐκεῖ ὅπου ἡ πανήγυρις
τῶν Μουσῶν τῆς Ἑλλάδος
ἀναπτετὰ πυρά,
καὶ τῶν ποδῶν ἐσήμαινε
τ' ἄλυπον μέτρον*

Παρακολουθεῖ τὴν παλινόστησή τους στὴ γενέθλια, ἐλευθερωμένη τώρα, γῆ του, «Ἐσᾶς προσμένει ἡ γῆ μου» λέγει ([«Πρόλογος»]) καὶ ἐπιλέγει (στὴν «Εἰς Μούσας», 121-5):

*Καὶ τώρα εἰς τέλος φέρετε
τὴν μακρὰν ζενιτεῖαν.
Χρόνος χαρᾶς ἐπέστρεψε,
καὶ λάμπει τώρα ἐλεύθερον
τὸ Δέλφιον ὄρος.*

Καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ προορίζει καὶ τὴ σκόπευση τοῦ ὕμνου τῶν Μουσῶν του.

Ἄλλ' αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπίκαιρος καὶ ἄμεσος προορισμὸς τοῦ τραγουδιοῦ τους. Ὁ ἀπώτερος καὶ διαρκέστερος σκοπὸς τους, εἶναι ἡ ἀπονομὴ δικαιοσύνης: δηλαδὴ

ἡ ἀποστολή καὶ ὁ ρόλος τῶν Μουσῶν στὴν ὑπηρεσία τῶν χρηστῶν ἀρχόντων. Ἐκ τούτων ποδηγετοῦνται καὶ ἐμπνέονται οἱ δίκαιοι βασιλιάδες (*Θεογονία*, 81-7):

*Ὅν τινα τιμήσωσι Διὸς κοῦραι μέγαλοιο
γινόμενόν τε ἴδωσι διοτρεφῶν βασιλῆων,
τῶ μὲν ἐπὶ γλώσση γλυκερὴν χεῖουσιν ἔερσην,
τοῦ δ' ἔπε' ἐκ στόματος ρεῖ μείλιχα· οἱ δέ τε λαοὶ
πάντες ἐς αὐτὸν ὄρωσι διακρίνοντα θέμιστας
ἰθείησι δίκησιν· ὁ δ' ἀσφαλῆως ἀγορεύων
αἰψά τε καὶ μέγα νεῖκος ἐπισταμένως κατέπαυσεν.*

Τὴν πρωταρχικὴ αὐτὴ ἀποστολή τους ἐνστερνίζεται καὶ ὁ Κάλβος (V, 51-5):

*Διὰ παντὸς μοιράσατε
θεῖαι παρθένοι τὴν δίκην·
διὰ παντὸς χαρίσατε
τῶν ἀνθρώπων αἰσθήσεις
ὑψηλονόους*

γράφει· καὶ καταφερόμενος πρὸς τὰ φρονήματα τῶν ὀπαδῶν τῶν πλέον λυρικῶν —τῶν ἐρωτικῶν καὶ συμποσιακῶν— Μουσῶν⁴, ποῦ τὰ ἀποκαλεῖ «ἀνάισχυντα φρονήματα» καὶ τοὺς ὕμνους τοὺς «ὕμνους μανίας», δίνει διαμέσου τοῦ προτύπου τοῦ δικαίου ἀρχοντος καὶ αὐτὸς τὴ δική του ἀντεικόνα τῆς ἰδανικῆς δημόσιας ζωῆς (XII, 51-60):

*Ἄν τῆς δικαιοσύνης
περιβλαστῆ τὸ σκῆπτρον,
ἄν φιλάνθρωπον φύσημα*

4. Καταφέρεται ἐκεῖ (XII 21-5) πρὸς «τὴν στροφὴν τὴν λέσβιον» (τὴν ἐρωτικὴ ποίηση τῆς Σαπφῶς) καὶ πρὸς «τὸ τέιον μέλος» (τὴ συμποσιακὴ τοῦ Ἀνακρέοντα). Πάντως σὲ ἀνάλογα ἄλλων ὠδῶν, ἡ καταφορὰ δὲν εἶναι ἀναχρονιστικὴ ἀλλὰ ἐπίκαιρη. Ἀ.χ. ὅταν ἔγραφε (XI 83-5) «ἄχι διὰ τοὺς κροτοῦντας / ποιητὰς τὸ μονόχορδον / τῆς κολακείας» καὶ ρητότερα (VII 61-5):

*Τῶν πολλῶν τὰ συμπόσια
ὁ στίχος ἐπιτρέχει·
βραχυχρόνιος ἦχῶ
τὴν σιγὴν δὲν ἐτάραξε
τῆς δουλωσύνης.*

θεωρήθηκε ἀπὸ κάποιους κριτικούς πὼς ἐνοοῦσε ποιητὲς συγκεκριμένους τοῦ καιροῦ του, π.χ. «Ὁ Κάλβος ἔβλεπεν ὅτι οὔτε τοῦ Χριστοποῦλου οὔτε τοῦ Βηλαρᾶ τὰ ποιήματα συνετέλουν κατ' οὐδὲν εἰς τὸν μέγαν ἀγῶνα» (Κ. Στουραϊτοῦ, Ὁ ποιητὴς Α. Κάλβος, Ἀθηνᾶ 27, 1915, 135). Ἄς σημειωθεῖ πὼς «ἐπανήχησε» καὶ ἐδῶ τὰ ἀρχαῖα πρότυπά του, ὅπως λ.χ. τοῦ Πινδάρου, ὁ ὁποῖος σὲ ὀρισμένα του χωρία (π.χ. Ὀλυμπ. II, 86 καὶ Πυθ. II, 74) λέγεται πὼς ἄσκησε καὶ αὐτὸς πολεμικὴ κατὰ τοῦ συγγρόνου του ὁμοτέχνου Βακχυλίδη.

εις την καρδίαν εισπνή
 τῶν βασιλέων
 [...]

 τότε, καθὸ ὁ παράδεισος
 δίδει ἢ γῆ ρόδα.

Καὶ ὅταν ὁ Ἡσίοδος μιλά γιὰ βασιλιάδες, πρὶν τοὺς γενικεύσει ἔχει πρῶτιστα ὑπόψη του τοὺς ἄρχοντες τῆς Βοιωτίας τοῦ καιροῦ του. Ἔτσι καὶ ὁ Κάλβος, ἀπὸ τῆ σκοπιά τοῦ φιλελευθερισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, στρέφεται κατὰ τῶν καθεστώτων «τῶν ἀργῶν βασιλέων καὶ τῶν τυράννων» τοῦ καιροῦ του (XVI, 21-5):

Ἄν ὀπότεν πεθαίνῃ
 πονηρὸς βασιλεύς,
 ἔσβυν ἢ νύκτα ἔν' ἄστρον,
 ἤθελον μείνει ὀλίγα
 οὐράνια φῶτα

γράφει, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τῆ γενικῆ γνωμολογία τῆς στροφῆς, πιθανὸν ἐδῶ νὰ ὑποδηλώνεται καὶ ὁ θάνατος ἑνὸς σύγχρονου μονάρχη⁵. Μάλιστα σὲ αὐτὸν εἶναι συγχρότατη, ἀπὸ ὑπαινικτικῆ ἕως ρητῆ, ἡ ἀποστροφή του πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους γενικότερα καὶ εἰδικὰ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς τυράννους τοῦ καιροῦ του: πρὸς τῆ φωτισμένη τάχα δεσποτεία καὶ τὴν Ἱερὴ τῆς Συμμαχία μὲ τοὺς βασιλιάδες-Ἡλίους (VIII, 8)⁶ καὶ ἰδίως μὲ τὴν ὑποκριτικὴ πολιτικὴ τῶν Προστατίδων μας Δυνάμεων (XVI) καὶ πρὸς τοὺς δυνάστες τῆς πατρίδας τοῦ Ἀγαρηνοῦ μὲ τὸ «ἀχόρταστον δρέπανον», τὸ «λαίμαργον στόμα» καὶ τὰ ἀναρίθμητα «σφαγάδια» τῶν ὑπόδουλων λαῶν (VIII, IX, XIII). Ὅπου σημειώνεται ἡ διαπλοκὴ τοῦ γενικοῦ καὶ μερικοῦ, τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ἐπίκαιρου στὴν ποίησή του: τῶν Μουσῶν, φορέων τῶρα μιᾶς θεοδικίας (V, 56-70):

Ἀφρίζουν τὰ ποτήρια
 τῆς ἀδικίας, δυνάσται
 πολλοὶ καὶ διψασμένοι
 ἰδοὺ τ' ἀδράχνουν· γέμουσι
 μέθης καὶ φόνου.

Τώρα ναι τώρα ἀστράψατε
 ὦ Μοῦσαι, τώρα ἀρπάξατε
 τὴν περωτὴν βροντὴν,
 κατὰ σκοπὸν βαρέσατε
 μ' εἴστοχον χεῖρα.

5. Πιθανὸν τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Α' τῆς Ρωσίας, στυλοβάτη τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας. Χαρακτηρίζεται «πονηρὸς βασιλεύς», ἴσως γιὰ τὴν ἐπαμφοτερίζουσα πολιτικὴ του πρὸς τοὺς Ἕλληνας σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ '21. Πέθανε στὶς 19 Νοεμβρίου 1825, χρονολογία ποῦ συμπίπτει μὲ τὰ γεγονότα τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ἐπίκαιρα «Αἱ Εὐχαί».

6. Ἀξιοσημείωτη ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ ἡ σκόπιμη, γιὰ λόγους ἀσφαλείας, ἀλλαγὴ τοῦ τίτλου τῆς ὠδῆς του «Εἰς Ἀγαρηνοῦς» (VIII). Στὴ σωζόμενη χειρόγραφη μορφή τῆς πρῶτης συλλογῆς του (Ἡ Ἰωνιάς, ἀρ. 3404 τῆς Βιβλιοθήκης Sainte Geneviève τοῦ Παρισιοῦ), σύμφωνα καὶ πρὸς τὸ θέμα τῆς πολεμικῆς τῆς, ἰδιαίτερα κατὰ τῶν Εὐρωπαίων μοναρχῶν τῆς ἐποχῆς τῆς, ἡ ὠδὴ τιτλοφορεῖται «Εἰς Τυράννους».

Φυλάξατε τοὺς ὕμνους
διὰ τοὺς δικαίους· μόνον
εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην,
καὶ τοὺς χρυσοῦς στεφάνους
εἰς αὐτοὺς δότε,

ἀλλὰ καὶ τοῦ ἴδιου ὡς ἐντολοδόχου τῶν Μουσῶν —«ἐκ γάρ τοι Μουσέων καὶ ἐκηβόλου Ἀπόλλωνος / ἄνδρες ἀοῖδοι ἔασιν ἐπὶ χθόνια καὶ κιθαρισταί» εἶχε πεῖ καὶ ὁ Ἡσίοδος— ποῦ ἀντιπροβάλλει καὶ αὐτὸς στὴν προέκταση ἐκεῖνου τὴν ὑπερηφάνια του ἀνυποχώρητη στοὺς μύδρους τῶν τυράννων. Γράφει ὁ ἀρχαῖος ποιητῆς (*Ἔργα καὶ ἡμέραι*, 263-73):

*Ταῦτα φυλασσόμενοι, βασιλῆες, ἰθύνετε μύθους,
δωροφάγοι, σκολιῶν δὲ δικέων ἐπὶ πάγχυ λάθεσθε·
οἱ γ' αὐτῶ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλω κακὰ τεύχων,
ἢ δὲ κακῆ βουλῆ τῶ βουλευσάντι κακίστη·
πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας
καὶ νυ τὰδ', αἴ κ' ἐθέλησ' ἐπιδέρκεται, οὐδὲ ἐ λήθει
οἴην δὴ καὶ τήνδε δίκην πόλις ἐντὸς ἔργει.
Νῦν δὴ ἐγὼ μῆτ' αὐτὸς ἐν ἀνθρώποισι δίκαιος
εἶην μῆτ' ἐμὸς υἱός· ἐπεὶ κακὸν ἄνδρα δίκαιον
ἔμμεναι, εἰ μείζω γε δίκην ἀδικώτερος ἔξει.
'Ἀλλὰ τὰ γ' οὐπω ἔολπα τελεῖν Δία μητιόεντα.*

Καὶ ὁ Κάλβος συνεχίζει, ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῆς ἐποχῆς του (VIII, 101-15):

<i>Καὶ τοιοῦτοι, ἐμπρός σας ἐγὼ νὰ γονατίσω!— ἢ γῆ ἄς σχισθῆ, εἰς τὸ βάραθρον ἢ βροντῆ τ' οὐρανοῦ ἄς μὲ τινάξῃ·</i>	<i>Πρωτοῦ σᾶς ἀτιμήσω ὦ γόνάτά μου.— Ἀτάρακτον ἔχω τὸ βλέμμα ὁπότεν τὸ καταβάσω εἰς πρόσωπον ἐνὸς τυράννου.</i>
---	---

*'Εσεῖς ὡσὰν ὁ Ἥλιος
λαμπροί!— ναὶ φλόγας βέβαια
βλέπω διαδημάτων,
ἀλλὰ τὰς δυστυχίας μας
μόνον φωτίζουν.*

Μένει τελευταία ἡ καταβολὴ τοῦ θέματος τῶν δύο κειμένων. Ἡ καταβολὴ αὐτὴ διατυπώνεται ρητὰ στὴν περίπτωση τοῦ προοιμίου τῆς *Θεογονίας*. Ὁ Ἡσίοδος ἐπικαλέστηκε τὴς Μοῦσες, μὲ αὐτὴ τὴν ἐντολὴ (*Θεογονία*, 105-10):

*Κλείετε δ' ἀθανάτων ἱερὸν γένος αἰεὶν ἐόντων,
οἱ Γῆς τ' ἐξεγένοντο καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντος,*

*Νυκτός τε δνοφερῆς, οὗς θ' ἄλμυρός ἔτρεφε Πόντος·
εἶπατε δ' ὡς τὰ πρῶτα θεοὶ καὶ γαῖα γέροντο
καὶ ποταμοὶ καὶ πόντος ἀπείριτος, οἴδαμι θυῶν,
ἄστρα τε λαμπετόωντα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὑπερθεν.*

Τις ἐπικαλέστηκε γιὰ νὰ ἀκουστεῖ ἀπὸ τὸ στόμα τους ἡ γένεση τοῦ κόσμου. Μιὰ παρόμοια, μεταφορική αὐτός, κοσμογονία, ἀναπτύσσει καὶ ὁ Κάλβος. Διαμέσου τοῦ προτύπου καὶ τοῦ μύθου τῆς *Θεογονίας* ὑπαινίσσεται τὴν παλιγγενεσία τοῦ '21.

II. «Ο ΩΚΕΑΝΟΣ»: ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΑ

«Ὁ Ὀκεανός», ἡ τελευταία, ἐγερτήρια καὶ ἀνακεφαλαιωτική μαζί, ὡδὴ τῆς *Λύρας*, ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ἀντιπαράλληλα ἐπίπεδα. Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὸ σχῆμα μιᾶς ἀναλογίας μὲ τὰ δύο μέλη της ὡς πόλους τῆς πλοκῆς: δηλαδὴ παραλληλίζεται μιὰ νύχτα φυσική μὲ τὴ σκλαβιά καὶ ἡ αὐγὴ ποὺ ἀκολουθεῖ μὲ τὴν φυλετική μας παλιγγενεσία. Καὶ ἀκριβῶς ὁ πρῶτος πόλος, ποὺ εἶναι ὁ πιὸ ἐκτεταμένος καὶ προβεβλημένος τῆς ὡδῆς καὶ ποὺ ἀπὸ ἀναφορικός γραμματικά ἀντιστρέφεται καὶ γίνεται ἐν τέλει δεικτικός, εἶναι αὐτός ποὺ ἀνακαλεῖ, μὲ τὴ μυθολογική ἐξαγγελία μάλιστα τοῦ τίτλου της καὶ μὲ κάποια ἀποσπάσματα ἀπὸ τίς λοιπὲς ὡδές, τὴν πηγὴ καὶ τὴν προτύπωση τοῦ Ἡσιόδου.

Σημειώνεται καὶ ἐδῶ τὸ σχῆμα μιᾶς λανθάνουσας ἀντιστοιχίας:

Η ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ

[Διαρθρωτικὴ παραλληλία]

ΘΕΟΓΟΝΙΑ	«Ο ΩΚΕΑΝΟΣ»
I. Μυθικὴ κοσμογονία	Μυθολογικὴ σκηνογραφία
1. Πρῶτες ἀρχές: Χάος, Γῆ, Ἔρωτας (στ. 116-22)	«Γῆ τῶν θεῶν φροντίδα, νύκτα αἰώνων» (στ. 1-5)
2. Ἀπὸ τὸ Χάος: τὸ Ἔρεβος καὶ ἡ Νύκτα (123)	Τὸ Χάος καὶ ὁ νυκτερινὸς Ἔρεβος (6-10)
3. Ὁ ἀστερόεις Οὐρανὸς καὶ τὰ Τάρταρα (119, 127)	Τὰ φῶτα τῶν ἀστέρων καὶ τὰ βασίλεια τοῦ Θανάτου (11-25)
4. Ἀπὸ τῆ Νύκτα: ὁ Αἰθέρας καὶ ἡ Ἡμέρα (124-25)	Μετὰ τῆ Νύκτα, ἡ Αὐγὴ καὶ ἡ Ἡμέρα (36-45)
4. Ὁ ὕμνος στὴ θεὰ Ἐκάτη (411-52)	Ἡ τρίμορφος νυκτερινὴ Ἐκάτη (76-85)
5. Ὁ Ὀκεανὸς καὶ τὸ γένος τῶν Ναϊάδων (346-66)	Ὁ Ὀκεανός, πατέρας τῶν χορῶν ἀθανάτων (96-7)
II. Ἡ ἀρχαία Τιτανομαχία	Ἡ ἥρωογονία τοῦ '21

Καὶ ἀκολουθεῖ ἡ συγκριτικὴ ἀνάλυση τοῦ σχήματος. Κατὰ τὴ *Θεογονία* τοῦ Ἡσιόδου δὲν ὑπῆρχε ἀρχικὰ παρὰ τὸ Χάος καὶ ἡ Γῆ, προορισμένη γιὰ ἔδρα τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, μὲ τὰ Τάρταρα ἀπὸ κάτω στοὺς μυχοὺς της. Ἀπ' τὸ Χάος ὕστερα γεννήθηκε ὁ Ἔρεβος καὶ ἡ Νύκτα. Καὶ ἀπ' τὴ Γῆ, ἰσοπλατῆς γιὰ νὰ τὴν σκέπει, πρῶτος ἔγινε ὁ Οὐρανὸς ἐπάνω της (*Θεογονία*, 116-28):

*Ἦ τοι μὲν πρότιστα Χάος γένητ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖα εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ*

Ἐκ Χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νύξ ἐγένοντο

*Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγείναντο ἴσον ἑωυτῇ
Οὐρανὸν ἀστερόενθ' ἵνα μιν περὶ πάντα καλύπτοι,
Ἵφρ' εἴη μακάρεσσι θεοῖς ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ.*

Καὶ ὁ Κάλβος ποὺ ἀρχίζει τὴν ὠδή του μὲ τὴν γενικὴ προσφώνηση «Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα» καὶ μὲ μιὰ ἐνδεικτικὴ μεταφορὰ «σ' ἐσκέπασε, / νύκτα αἰώνων», συνεχίζει αὐτονομημένη γιὰ εἰκοσιδύο ὁλόκληρες στροφές (α'-κγ') τὴν παρομοίωση, ὅπου ξανακούγονται μὲ προρομαντικὴ «ἀνάπλαση» τὸ Χάος, ὁ Ἔρεβος, ἡ σκοτιὰ (τῆς Νύχτας) καὶ ἐπίσης πλαγιότερα τὰ Τάρταρα (ὡς «φρικτὰ βασιλεία τοῦ Θανάτου») καὶ ὁ ἀστερόεις Οὐρανὸς τοῦ Ἡσιόδου, («οἱ οὐράνιοι ἔρημοι» τοῦ Κάλβου καὶ «τὰ φῶτα τῶν ἀστέρων») ἀπαστράπτοντα —ψυχρά— καὶ λυπημένα (X 6-15, 21-5):

*Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων,
νυκτερινὸς ἐξάπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθημα ἐμβόλια.*

*Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυπημένα.*

*Εἰς τὰ φρικτὰ βασιλεία
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὄλη· ἐκεῖθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ῥυμῶν ἢ θρήνων.*

Στῆ συνέχεια ἡ κοσμογονία τοῦ Ἡσιόδου —ὅπου ἐξυπακούεται καὶ ἡ τρίτη, ἐλκτικὴ τῶν πάντων, δύναμη: ὁ Ἔρως —ἀναφέρεται στὴν ἔνωση τοῦ Ἐρέβου καὶ τῆς Νύχτας, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ γεννήθηκε ὁ Αἰθέρας καὶ ἡ Ἡμέρα: δηλαδὴ τὸ φῶς καὶ ὁ Χρόνος, ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ κόσμου (Θεογονία, 124-5):

*Νυκτὸς δ' αὐτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο
[οὗς τέκε κυσαμένη Ἐρέβει φιλότῃ μιγεῖσα]*

Παρακάτω περιγράφεται τὸ γένος ποὺ προέρχεται ἀπευθείας ἀπ' τὴ Νύκτα. Ἔτσι, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, λ.χ. Ἔρις, Νέμεση, Ἐρινύες, Ἐχιδνες καὶ Γίγαντες⁷, ἀπὸ αὐτῆ γεννῶνται δίχως ἔνωση ἐρωτικῆ ὁ Ὑπνος καὶ τὰ Ὀνειρα

7. Μνεῖα καὶ τῶν σκοτεινῶν αὐτῶν δυνάμεων τῆς Νύχτας γίνεται διάσπαρτα καὶ στὶς ὠδὲς

(*Θεογονία*, 211-13):

*Νύξ δ' ἔτεκε στυγερόν τε Μόρον καὶ Κῆρα μέλαιναν,
καὶ Θάνατον, τέκε δ' Ὕπνον, ἔτικτε δὲ φύλον Ὀνειρώων·
οὐ τιμὴ κοιμηθεῖσα θεὰ τέκε Νύξ ἑρεβεινή.*

Ἀκολουθῶς ἀναφέρεται ἡ γένεση τοῦ Ἥλιου, τῆς Σελήνης, τῆς Αὐγῆς ἀπὸ τῆς Γαίᾳ καὶ μυθολογεῖται ἡ καταγωγή τῆς τελευταίας ἀπ' τὸν Ὑπερίωνα, ἐνῶ ἀναφέρονται ὡς τέκνα τῆς οἱ ἄνεμοι (*Θεογονία*, 371-80):

*Θεῖα δ' Ἥελίον τε μέγαν λαμπρὰν τε Σελήνην
Ἥω θ', ἣ πάντεσσιν ἐπιχθονίοισι φαεῖναι
ἀθανάτοισ τε θεοῖσι τοῖ οὐρανὸν εὐρὸν ἔχουσι,
γείναθ' ὑποδμηθεῖσ' Ὑπερίονος ἐν φιλότῃτι
.....
Ἀστραίω δ' Ἥως ἀνέμους τέκε καρτεροθύμους,
ἀργέστην Ζέφυρον Βορέην τ' αἰψηροκέλευθον
καὶ Νότον, ἐν φιλότῃτι θεὰ θεῶ εὐνηθεῖσα.*

Μιὰ ἀνάλογη μυθολογία ἔχει ὑπόψη στὶς ὠδὲς του καὶ ὁ Κάλβος. Γράφει στὴν ὠδὴ του «Εἰς Ψαρά» γιὰ τὴν Ἡμέρα (XII, 1-5):

*Ἐρατεινῆ, γλυκεῖα
θυγάτηρ Ὑπερίονος,
πόσον, ὦ χρυσοβλέφαρος,
πόσον δεκτὴ καὶ νόστιμη
φῆγγεις ὦ ἡμέρα.*

Καὶ μὲ μυθολογικὴ εἰκονοποιία —π.χ. «τὰ νῶτα τῶν Ζεφύρων» («Πρόλογος»), «Αἶ πῶς ὑπὸ τὴν πτέρυγα / ταχεῖαν τοῦ Νότου ἢ τ' Εὐρου» («Εἰς τὴν Νίκη») — ἀναφέρεται συχνὰ καὶ ἐκεῖνος στοὺς ἀνέμους. Καὶ ξαναγυρνώντας στὴν ὠδὴ «Ὁ Ὀκεανὸς» ποὺ μελετοῦμε, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπικὴ παράσταση τοῦ ἄρματος τοῦ Ἥλιου, μέσα ἀπὸ τὴ φυσικὴ εἰκόνα τῆς Αὐγῆς καὶ τῆς Ἡμέρας ποὺ ἀκολουθῆσε τὴ Νύχτα, διακρίνονται τὰ ἔχνη τῆς *Θεογονίας*. Παριστάνεται ἡ Ἡμέρα νὰ «φίλει τὸ μέτωπον τῆς Οἰκουμένης» —μιὰ χειρονομία ἴσως μαγικὴ τοῦ Ἔρωτα, τῆς τρίτης δύναμης τοῦ Ἡσιόδου· μαγικὴ, γιὰτὶ θυμίζει καὶ τὸ φίλημα ποὺ ἀφυπνίζει τὴν πεντάμορφη στὰ παραμύθια— καὶ νὰ διαλύονται, μαζὶ μὲ τὸ Σκοτάδι, τὰ Ὀνειρα καὶ ὁ Ὑπνος (X, 36-46):

τοῦ Κάλβου. Ἀπ' τὴν Ἐριδα, μὲ τὴν ρωμαϊκὴ τῆς ἔννοια *Discordia*, ὡς *Διχόνοια* (XVII 71-85), ὡς τὴ μνεία τῶν φανταστικῶν Γιγάντων (XV, 96-100). Καὶ προπάντων γιὰ τὶς Ἐρινύες καὶ τὶς Ἐχίδνες, μὲ παράλληλη ἐπίδραση καὶ τῆς εἰκαστικῆς πηγῆς τους, ὅπου ἐξυπακούεται καὶ ἡ Νέμεση τῆς τραγωδίας (λ.χ. ἀπὸ τὶς *Εὐμενίδες* τοῦ Αἰσχύλου) (VI 56-75).

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἀνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἢ αὐγῆ· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
δνειρα, σκότος,

.....
Ἦγνος, σιγή—

Ἄλλὰ τὴν ὠδὴ αὐτῆ τοῦ Κάλβου, ἀπὸ κορυφῆς καὶ μέχρι τέλους, τὴν τιτλοφορεῖ καὶ τὴ συνέχει ἡ προησιόδεια ἰδέα καὶ μορφή τοῦ Ὀκεανοῦ. Ἡ Θεογονία τὸν συγκαταλέγει, στὴν ἀρχὴ τοῦ προοιμίου τῶν Μουσῶν ἀκόμη, μετὰ τὴν πρῶτες μορφοποιημένες ἔννοιες τοῦ κόσμου: « Ὀκεανὸς μέγας καὶ Νύξ μέλαινα». Καὶ αὐτὸν τὸν γενεαλογεῖ μετὰ ἀπὸ τὴν Ἡμέρα, δίπλα στὴ συγγενικὴ μορφή τοῦ Πόντου, ἀπ' τὴν ἔνωση τῆς Γῆς καὶ τοῦ Οὐρανοῦ: Γράφει ἐπὶ λέξει γιὰ τὴ Γαῖα (Θεογονία, 132-3):

αὐτὰρ ἔπειτα
Οὐρανῷ εὐνηθεῖσα τέκ' Ὀκεανὸν βαθυδίνην.

Καὶ ἔκτοτε οἱ ἀναφορὲς σὲ αὐτὸν εἶναι πυκνότερες: κάπου εἰκοσιδύο ὀνομαστικὲς καὶ ἄλλες περιγραφικὲς ἢ σχετικὲς μετὰ τὰ παιδιὰ καὶ μετὰ τοὺς πλάγιους ἀκόμη ἀπογόνους του. Θεωρεῖται ὡς πατέρας τῶν Ὀκεανίδων καὶ ἔμμεσα τῶν Νηρηίδων διαμέσου τοῦ πατέρα τους Νηρέα καὶ τοῦ πάπου τους, τοῦ Πόντου. Ἐκτὸ αὐτῶν ἴσως καὶ ὁ Κάλβος τὸν ἀποκαλεῖ «πατέρα / τῶν χορῶν ἀθανάτων». Στὴν ῥοὴ τοῦ Ὀκεανοῦ ἐξάλλου διαδραματίζονται τὰ πιὸ πολλὰ συμβάντα τοῦ κειμένου: καὶ τὰ ἱστοριοποιημένα τώρα μυθολογικὰ φαινόμενα τοῦ ἔργου τοῦ Ἡσιόδου καὶ τὰ μυθοποιημένα ἱστορικὰ γενόμενα τοῦ Κάλβου. Στὸ στερέωμα τοῦ Ὀκεανοῦ τοῦ Κάλβου, λ.χ., ταξιθεύει καὶ περνᾷ ὡς σεληνιακὴ θεότητα καὶ ἡ Ἐκάτη. Στὴν Ἐκάτη ἀναφέρεται τιμητικὰ καὶ ἐκτεταμένα καὶ ὁ Ἡσίοδος. Τῆς χαρίστηκε εὐρεῖα δικαιοδοσία (Θεογονία, 413-33):

μοῖραν ἔχειν γαίης τε καὶ ἀτρυγέτοιο θαλάσσης·
ἢ δὲ καὶ ἀστερόεντος ἀπ' οὐρανοῦ ἔμμορε τιμῆς
ἀθάνατοῖς τε θεοῖος τετιμημένη ἐστὶ μάλιστα.

[...]

Ὅσσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
καὶ τιμὴν ἔλαχον, τούτων ἔχει αἴσαν ἀπάντων.

[...]

ἢ δ' ὅπότε ἔς πόλεμον φθισήνορα θωρήσσονται
ἀνέρες, ἐνθα θεὰ παραγίγνεται οἷς κ' ἐθέλησι
νίκην προφρονέως ὀπάσαι καὶ κῦδος ὀρέξαι.

Καὶ αὐτὴν ὀραματίζεται καὶ ὁ Κάλβος, ἀλλὰ μετὰ τὴν τρίοπτη —ἐλληνορωμαϊκὴ—

μορφή⁸ και με τὸ ἄρμα της, τώρα νὰ παρατηρεῖ οὐρανοδρομώντας τὴ διάλυση τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Ἑλλήνων (X, 76-85):

<i>Οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος</i>	<i>Ἡ τρίμορφος Ἐκάτη</i>
<i>τὰ δένδρα, ἕως τοὺς βράχους</i>	<i>ἐθεώρει τὰ πλοῖα,</i>
<i>τῆς Κυθήρας, κυλίουσα</i>	<i>εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους</i>
<i>τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,</i>	<i>λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα</i>
<i>οὐρανόδρομον·</i>	<i>διασκορπισμένα.</i>

Ἡ ἐπόμενη σκηνή, ποὺ εἶναι ἡ τελευταία τοῦ ἀναφορικοῦ ἴστοῦ τῆς παρομοίωσης, δείχνει πλαστικότερη τὴν τακτικὴ αὐτοῦ τοῦ ποιητῆ νὰ ἐπενδύει μυθολογικὰ τὴν ἱστορία. Στὴν ἐπέन्दυση λοιπὸν ποὺ ἀκολουθεῖ τοῦ δεικτικοῦ της σκέλους, δὲν ἀνακαλεῖ ἐξωτερικὰ τὴν ἡσιόδεια πηγὴ, χωρὶς βέβαια νὰ ἀπομακρύνεται διόλου καὶ ἀπ' τὴν ἐπικὴ παράδοση τοῦ μύθου. Καὶ ὁμως, χάρις καὶ στὸ θέμα τῶν θαλασσιῶν ἀγώνων τοῦ '21, ἡ μορφή τοῦ Ὀκεανοῦ εἶναι παροῦσα. Ἡ Ἐλευθερία ἀποτείνεται, ὅπως εἴπαμε, σὲ αὐτὸν μετὰ τὴν ἐπίκληση (X, 96-7):

Ὀκεανέ, πατέρα
τῶν χορῶν ἀθανάτων

καὶ ὅπως πρὶν ἡ «θεοφάνειά» της, ἔτσι τώρα καὶ ἡ «ἀνάληψή» της συντελεῖται στὶς ροές τοῦ Ὀκεανοῦ (X, 111-5):

Ἐπε· κ' εὐθὺς ἐπάνω
εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
τοῦ Ὀκεανοῦ, φωτίζουσα
τὰ νῶτα ὕγρα καὶ θεῖα,
πρόφαντος λάμψις.

Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ κάτω ἡ ὠδὴ τοῦ Κάλβου παύει φαινομενικὰ νὰ ἔχει σχέση μετὰ τὴν ἡσιόδεια *Θεογονία*: ἀναφέρεται εὐθέως καὶ ρητὰ στὶς πρῶτες νύκτες τῶν ναυμάχων τοῦ '21. Ἐξωτερικὰ δὲν ἔχει σχέση, γιὰτὶ ἀλλάξε τὸ θέμα καὶ οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς δράσης. Καὶ ὁμως οἱ συνδετικοὶ λῶροι δὲν κόβονται. Οἱ

8. Στὴν ἀρχαία εἰκαστικὴ πηγὴ της παραπέμπει ὁ Ἀλέξ. Γ. Σαρῆς (*Διδασκαλαὶ Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων. Ὀδοὶ τοῦ Ἀνδρέου Κάλβου*, Β', 1972, 17): «Ὁ [ἀρχαῖος ἀγαματοποιὸς τοῦ 5ου αἰ.] Ἀλκαμένης, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παισανίου II, 30, 2, παρέστησε πρῶτος αὐτὴν [τὴν Ἐκάτη] μετὰ τρία συνηνωμένα σώματα καὶ τρεῖς κεφαλὰς». Ἐνῶ ὁ Σ. Α. Σωφρονίου στρέφεται στὴ φιλολογικὴ, τὴν ἐλληνιστικὴ καὶ τὴ ρωμαϊκὴ, πηγὴ της (Ἄνδρας Κάλβος, Ἄγνωστα κείμενα - Γλωσσικά, *Παρνασσός*, 1960, 400-401): «Πρβ. "Ἐκάτη τριοδίτα, τρίμορφε, τριπρόσωπε" Χαρικλίδι (ἂν καὶ τὸ τελευταῖο προέρχεται μάλλον ἀπὸ τὸ triformis diva τοῦ Ὀράτιου καὶ τοῦ Ὀβίδιου)». Τέλος, ἀπὸ φιλοσοφικὴ σκοπιά, παρατηρήθηκε πῶς τὰ τρία πρόσωπά της χρησιμοποιοῦνται ὡς σύμβολα τῆς νύχτας τῶν τριῶν μορφῶν καὶ φάσεων τῆς Σελήνης κατὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν Στωϊκῶν, ἢ καὶ τῶν τριῶν κόσμων τῆς φύσης στοὺς ὁποίους βασιλεύει ὡς Περσεφόνη ἢ Ἐκάτη κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ὀρφικῶν.

θεματικοί φορείς ἐδῶ ἀνα-συντάσσονται καὶ ἀπὸ ἥρωες τῆς στατικῆς μυθολογίας γίνονται μορφές τῆς δρώσας ἱστορίας. Πρώτη ἢ κεντρικὴ μορφή τῆς ἴδιας τῆς Ἐλευθερίας, συνδυαστικὴ τῶν δύο ἐπιπέδων τοῦ ποιήματος, ποὺ ἀπὸ μυθικὴ θεὰ τῆς ἀρχαιότητος στὸ α' σκέλος γίνεται στὸ β' ἔννοια καὶ πράξη τοῦ παρόντος. Ἐπὶ ἀφηρημένη ἔννοια τοῦ νεοκλασικοῦ πανθέου κατὰ τὴν περίτεχνη ποιητικὴ τῆς ἐποχῆς, ὅπως, λ.χ., στὴν ὠδή του «Εἰς Ψαρά» (XII, 116-20):

*Ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἢ Ἐλευθερία δλόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους·
ἔν' ἀπὸ γήινα φύλλα
κι ἄλλον ἀπ' ἄστρα,*

παριστάνεται ἀπερίφραστη ἐδῶ, ὡς πράξη: βίωση καὶ διεκδίκηση τοῦ δικαιώματος ζωῆς ἐνὸς ἐξεγεργμένου γένους.

Γενικὰ ἐξυπακούεται ἡ ἀόριστη ἐντύπωση μιᾶς λανθάνουσας ὑπόμνησης στὸ β' σκέλος καὶ μαζὶ ἡ ὑπογείωση ἐκεῖ ἄλλων μυθολογικῶν φορέων καὶ σκηνῶν. Δηλαδὴ ἐξυπακούεται ἡ ἰδέα, ὅτι συντελέστηκε καὶ ἐδῶ, ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ πλέον πεδίου, μιὰ καινούργια τιτανομαχία σὰν τὴ μυθολογικὴ ποὺ περιγράφει ὁ Ἡσίοδος. Πρὸς τὴν ἡσιόδεια σκηνὴ τῆς τιτανομαχίας συστοιχεῖται, σὲ ἄλλη ὠδή, ἡ φανταστικὴ παραβολὴ μιᾶς γιγαντομαχίας (XV, 96-100):

*Τὸ πνεῦμα ταραγμένον
τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος μου
ἄς πλάσση φοβεροῦς
γίγαντας, καὶ ἄς φαντάζεται
παντοῦ μαχαίρας.*

Στὴ γνωστὴ, καὶ ἀπὸ περιγραφῆς πολεμικῶν ἀναμετρήσεων ἄλλων ὠδῶν (π.χ. «Τὰ Ἡφαίστεια», 156-75 καὶ «Εἰς Σούλι», 91-120), σκηνοθεσία τῆς ραγδαίας σύγκρουσης τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων ποὺ ἀκολουθεῖ (X, 171-7):

*Ἴδου κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπείρων· σκάφη,
ναύτας, ἰστία, κατάρτια
ἢ φλόγα τρώγει·*

*Καὶ καταπίνει ἢ θάλασσα
τὰ λείψανα·*

ὅπου, διαμέσου τοῦ κοινοῦ μοτίβου τῆς βροντῆς (τῆς μάχης ἢ τοῦ κεραυνοῦ), ὅπως ἐνισχύονται ἐπαναληπτικὰ καὶ ἐδῶ ἀπὸ χωρία ἄλλων ὠδῶν — π.χ. «Ἄστράπτει, — /Σεισμὸς πολέμου ἀκούεται» (XII, 113-4) ἢ «Νά, πέφτουν, ὡς οὐ-

ράνιαι / βρονταί, πολλά, ἀπροσδόκητα / βόλια θανάτου» (XV, 113-5) και με μία ανάταση ήθικη τοῦ ιδεολογήματός του, π.χ. «ἐχθαίρουσιν οἱ Ἄθάνατοι / τὴν ψυχὴν, καὶ βροντάουσιν / ἐπὶ τὰς κεφαλὰς» (I, 7-9), ἢ «Βλέπει ὁ Θεὸς καὶ ἀστράπτει / διὰ τοὺς πανούργους» (XVI, 645), —σάν νὰ ἀπηχοῦνται ὑπόκωφα καὶ παρατεταμένα ὡς τὶς ὠδές του, μαζί με τὶς φωνές «καὶ τῶν νικῶντων / καὶ τῶν νενικημένων», οἱ βροντὲς καὶ οἱ ἀστραπὲς τῆς τιτανομαχίας τῆς *Θεογονίας* (676-86):

*Τιτῆνες δ' ἐτέρωθεν ἐκαρτύναντο φάλαγγας
προφρονέως, χειρῶν τε βίης θ' ἅμα ἔργον ἔφαινον
ἀμφοτέροι· δεινὸν δὲ περίαχε πόντος ἀπείρων,
γῆ δὲ μέγ' ἐσμαράγησεν, ἐπέστενε δ' οὐρανὸς εὐρὺς
σειόμενος, πεδόθεν δὲ τινάσσετο μακρὸς Ὀλυμπος
ριπῆ, ὑπ' ἀθανάτων, ἔνοσις δ' ἴκανε βαρεῖα
Τάρταρον ἠερόεντα, ποδῶν τ' αἰπεῖα ἰωὴ
ἀσπέτου ἰωχομοῖο βολάων τε κρατεράων·
ὡς ἄρ' ἐπ' ἀλλήλοισ ἴεσαν βέλεα στονόεντα·
φωνὴ δ' ἀμφοτέρων ἴκετ' οὐρανὸν ἀστερόεντα
κεκλωμένων· οἳ δὲ ξύνισαν μεγάλῳ ἀλαλητῶ.*

Καὶ ὅλα αὐτὰ στὰ σκηναῖα τοῦ ἴδιου, μυθολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ μαζί, Ὀκεανοῦ. Ἀπὸ ὅπου ἀναδύονται οἱ νέοι πρωταγωνιστὲς τῆς ἱστορίας. Ἀναδύονται με φρόνημα ἀετοῦ ἢ λιονταριοῦ, ὅπως δείχνει καὶ ἡ ἐπικὴ (π.χ. ὁμηρικὴ) καὶ συνάμα λυρικὴ (πινδαρικὴ) τους παρομοίωση, ἀλλὰ καὶ χαρακτηρίζονται συγχρόνως τῶρα ὡς «πρωτοστάται ἐλευθερίας» (X, 146-50):

*Πεφλημένα θρέμματα
Ὀκεανοῦ, γενναῖα
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα, καὶ πρωτοπλάσται
Ἐλευθερίας.*

Ἔτσι ἀνοιξε καὶ ἔκλεισε καὶ ἔτσι κυκλικὰ ὀλοκληρώθηκε ἡ διπλὴ ἀναφορὰ τοῦ Κάλβου στὴ *Θεογονία*. Ἀνοιξε ἄμεσα καὶ μυθολογικὰ με τὴν ἀναφορὰ στὶς Μοῦσες («Εἰς Μούσας») καὶ ἔκλεισε ἔμμεσα καὶ μεταφορικὰ με τὴν ἀναφορὰ στὴ γένεση τοῦ κόσμου («Ὁ Ὀκεανός»). Πρὸς τὴν ἡσιόδεια θεογονία εἶδαμε τὸν ποιητὴ νὰ συστοιχεῖ τὴν ἡρωογονία τοῦ Ὀκεανοῦ. Ὁποῦ ἡ ἐναρκτήρια προσφώνηση τῆς πρώτης του ὠδῆς ξανακούγεται ἀκροτελεύτια στὴ δευτέρη ὠδὴ του, πάλι ὡς ἐπίκληση στὴ λύρα του, προκειμένου νὰ ἐπιστέψει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν ἡρωογονία (X, 178-180):

*τὴν νίκην
ὑψωσ', ὦ λύρα· ἂν ἦρωες*

*δοξάζονται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.*

Καὶ ὅπως ἔδειξε ἡ ἀντιπαράθεση ποὺ προηγήθηκε, πρόκειται, ἐπαναλαμβάνομε, γιὰ δύο ἀπὸ τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς ὁδὲς του, γιὰτὶ ἡ μία περιέχει καὶ προδιαγράφει τὶς ἀρχὲς τῆς ποιήσεώς του καὶ ἡ ἄλλη μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ εἰκόνα τῆς θεματικῆς του. Ἀντιπροσωπεύει ἡ πρώτη τὴν ποιητικὴ του καὶ ἡ δευτέρα ἀντιστοίχως τὴν κοσμολογία του: τὴν ποιητικὴ καὶ τὴν κοσμολογία του ὡς θεωρία, καὶ τὴν ἀνθρωπολογία του ὡς ἠθικὴ τῆς ἱστορίας. Καὶ τὰ δύο μαζὶ λοιπὸν ὡς ἰδεολογία.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ποιητικὴ θεολογία. Ἀναλογικὴ πρὸς τὴν «ποιητικὴ» θεολογία τοῦ Ἡσιόδου καὶ ἐν γένει τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ συνδυαστικὰ, καθὼς θὰ δείξει ἡ συνέχεια, καὶ πρὸς τὴν «θρησκευτικὴ» θεολογία τῶν Γραφῶν. Ἀναλογικὴ καὶ ἀνεξάρτητη συνάμα, γιὰτὶ μέσα ἀπ' τὴ διπολικὴ αὐτὴ διάθλαση, δὲν ἀλλοτριώνεται ἡ ταυτότητά της. Ἄλλωστε ἡ σύγκριση ποὺ προηγήθηκε ἐπιδίωξε, ὄχι ἄσκοπα, νὰ εἶναι διεξοδικὰ σχολαστικὴ καὶ μικροσκοπικὴ. Προσηλώθηκε μυωπικὰ στὶς ἐπιμέρους ὁμοιότητες, ὥστε μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ βλέμματος νὰ ἀναδειχθεῖ καλύτερα μέσα στὰ νέα συμπραζόμενα ἡ ἀνεξαρτησία καὶ τὸ βάθος τῆς εἰκόνας. Νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ αὐθεντικότητά καὶ ἡ ἀξία τοῦ προσωπικοῦ καὶ σύγχρονου εἰδώλου της, δίχως νὰ χαθεῖ ἡ ἀναφορά της στὴ διάσταση τοῦ «ὀρθογενετικοῦ»⁹ καὶ «κατακόρυφου» κλασικισμοῦ τοῦ Κάλβου.

III. Ο ΗΣΙΟΔΟΣ ΩΣ ΣΥΝΑΙΡΕΤΗΣ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ

Ἡ ἐπισημάνση τῆς σχέσης Κάλβου-Ἡσιόδου, ποὺ ἔμενε ὡς τώρα στὴν ἀφάνεια, ἀποκτᾶ τὴν οὐσιαστικὴ της σημασία, ἂν συναρτηθεῖ σωστὰ καὶ μὲ τὶς ἄλλες, τὶς γνωστὲς καὶ ἐκδηλές πηγές τῆς ἀρχαιογνωσίας του. Μάλιστα ἂν ἐννοηθεῖ ὡς κορυφαία στὴν προοπτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ πολιτιστικοῦ κλασικισμοῦ του.

Ἔτσι καὶ ἀπ' τὴ σύνθετη αὐτὴ σχέση, ἡ ἐργασία, ἀπὸ σπουδὴ τῶν ἐπιδράσεων, θὰ ἐπιχειρήσει νὰ ἀποδειχθεῖ μελέτη γενικότερη τῶν κανόνων μιᾶς πνευματικῆς πορείας καὶ στρατηγικῆς, ποὺ μὲ βᾶση καὶ ἐποχὴ ἀφετηρίας τὴν «κοινὴ» καὶ μὲ τακτικὴ της τὴν ἀνάβαση, μέσα ἀπὸ ἐνδιάμεσους σταθμούς, ὅπως εἶναι, ἀπὸ βαθμίδα σὲ βαθμίδα, οἱ ἑλληνιστικοὶ καὶ οἱ ἑλληνορωμαϊκοὶ, οἱ ἀναγεννησιακοὶ καὶ οἱ νεοκλασικοὶ ἐν τέλει ἀγωγοὶ πολιτισμοῦ, θὰ φανεῖ πῶς ὁδηγεῖ τὸν ποιητὴ μας πρὸς τὶς ὑψηλὲς λεγόμενες πηγές καὶ ἐποχές, προκειμένου ὄχι νὰ ἀφηγηθεῖ ἀλλὰ νὰ ἀποδώσει, ἐξάιροντας, ἔγκυρα τὸ φρόνημα μιᾶς ἀνάλογα ὑψηλῆς ἱστορικῆς στιγμῆς: ἓνα «καύχημα νέον».

9. Βλ. C. E. von Grunebaum, Ἡ ἔννοια τοῦ πολιτιστικοῦ κλασικισμοῦ, μετάφρ. Δ. Γ. Τσακούση, Ἐποπτεία, Ε', 50, Ὀκτ. 1980, 691-707.

Σε ένα από τα προηγούμενα κεφάλαια¹⁰ μελετήσαμε ειδικά μία πρὸς μία και τις ἑκδηλες πηγές τῆς ἀρχαιογνωσίας του. Πρότυπά του, ὑπενθυμίζουμε, εἶναι οἱ κυριότεροι ἐκπρόσωποι ἀπ' τὴν λυρική, καὶ ἐπιπρόσθετα ἀπ' τὴν ἐπική καὶ τὴν δραματική παράδοση τοῦ λόγου. Εἶναι, προσωποπαγέστερα, ὁ Πίνδαρος καὶ συμπληρωματικά ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Αἰσχύλος. Εἰδικότερα ὁ Πίνδαρος, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἐπινίκιας ὠδῆς καὶ ὡς συνοδοὶ τοῦ ἄλλοι λυρικοί: μὲ τοὺς γνωμικούς του θρήνους καὶ τὴν πατριωτική του ἐλεγεία, λ.χ., ὁ Σιμωνίδης καὶ μὲ τὰ ἐρωτικά καὶ συμποσιακά του μέλη ὁ Ἀνακρέοντας. Καὶ ἐπικεφαλῆς ὡς ἐμπνευστῆς τοῦ λυρισμοῦ καὶ ἐνισχυτῆς ὅλης τῆς ποίησης ὁ Ὅμηρος καὶ μὲ τὴν ἱστορική καὶ ἠθική δραματολογία του ὁ Αἰσχύλος: κορυφαῖα πρότυπα γιὰ τοὺς συγχρόνους ὁμοτέχνους καὶ δασκάλους του, ἀλλὰ καὶ γιὰ αὐτὸν ποὺ πρὶν νὰ τοὺς «περάσει» στὶς ὠδές του, δηλαδὴ στὸ εἶδος τοῦ ἀρχαίου λυρισμοῦ ποὺ ὑπῆρξε (ἂς σημειωθεῖ πῶς ἄρχισε «ἐπιγράφοντας» τὴν *Λύρα* του μὲ παράθεμα τοῦ ἴδιου τοῦ Πινδάρου), εἶχε δεῖξει καὶ αὐτοτελῶς ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ἔπος εἰδικότερα τοῦ Ὀμήρου¹¹ καὶ εἶχε ἀδόκιμα ἐπιδοθεῖ στὴν τραγωδία, ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐπίνευση τοῦ Αἰσχύλου¹².

Ὁ Ἡσίοδος ἀποτελεῖ τὸ *βάθος* τῶν τριῶν αὐτῶν δεικτῶν ἀναγωγῆς τῆς ἀρχαιογνωσίας του. Ἐνα *βάθος* ποὺ δὲν φαίνεται ἐξωτερικά, στὴν ἐπιφάνεια. Καὶ δὲν φαίνεται, γιὰτὶ ἀποτελεῖ ἀναγωγή μιᾶς σύνθετης, «φιλοσοφικῆς», θὰ λέγαμε, καὶ ὄχι ἀπλῶς ποιητικῆς, κατηγορίας. Μία ἀναγωγή ποὺ μολαταῦτα δὲν δεσμεύει οὔτε καλύπτει, ἀλλ' ἀφήνει νὰ φανεῖ ἡ λογοτεχνικότητα, εἰδικά τοῦ καθενὸς καὶ γενικότερα τοῦ εἶδους, μέσα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῶν προσλήψεων, ἐκείνων τῶν προτύπων: νὰ φανεῖ, μὲ ἄλλα λόγια, στὴν περίπτωσή τοῦ Κάλβου πῶς διαμορφώθηκε, μέσα ἀπὸ τὰ πρότυπα ἐκεῖνα, ὁ δεσπόζων λυρικός του χαρακτήρας καὶ εἰδικότερα τὸ εἶδος τῆς πινδαρική ὠδῆς, ὁ ἐπικός του τόνος καὶ ὁ τύπος τῶν ὁμηρικῶν παρομοιώσεων, ἡ δραματικὴ ἀφήγηση καὶ ἡ ἔννοια τῆς ὕβρης καὶ τῆς νέμεσης ποὺ εἰσάγεται ἀπὸ τὴν αἰσχύλεια πρὸ πάντων τραγωδία. Ὁ Ἡσίοδος λοιπὸν ἀπὸ τὸ *βάθος* του παρακολουθεῖ καὶ ἀνταποκρίνεται ἐπαγωγικά σὲ αὐτὴ τὴν κλίμακα. Πρῶτα ἐντάσσεται, καὶ αὐτὸς ὡς λογοτεχνικὴ κατηγορία, στὴν ἀπώτερη βαθμίδα τῶν προσλήψεων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μερικὰ σποραδικὰ καὶ ἐξ ἀποστάσεως ἀθέατα, ἀλλὰ ἐνδεικτικὰ σημεῖα ἡσιόδειας ἀναφορᾶς τοῦ Κάλβου. Π.χ. ἀνιχνεύοντας τὴν ὕλη τοῦ πολυσυλλεκτικοῦ (καὶ μολαταῦτα *μονοκεντρικοῦ*, χάρις στὴ βάση τῆς «κοινῆς») λεξιλογίου του, διακρί-

10. Τῆς εὐρύτερης μελέτης, τῆς ὁποίας τμῆμα ἀποτελεῖ ἡ ἐργασία ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ.

11. Βλ. σχετικὰ, Γ. Θ. Ζώρα, *Ὁ Κάλβος καὶ τὸ Ὀμηρικὸν χειρόγραφον τῆς Γενεῆς*, [Κείμενα καὶ Μελέται Νεοελληνικῆς Φιλολογίας], Ἀθῆναι 1969.

12. Βλ., ἀπὸ τίς τρεῖς ἰταλικές του τραγωδίες, τὴν πιὸ ὠριμὴν *Le Danaidi* 1815· (οἱ ἄλλες δύο εἶναι οἱ *Teramene* 1813 καὶ *Ippia* 1813; ἢ 1819;), ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα τίς *Ἰκέτιδες* τοῦ Αἰσχύλου.

νομε τίς λέξεις ποῦ δὲν εἶναι ὁμηρικές, ἀλλὰ ποῦ ὁ Ἡσίοδος πρώτη φορά χρησιμοποιοῦσε καὶ συμβαίνει —κατ' ἐπιλογὴν; ἢ κατὰ τύχην;— νὰ τίς χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Κάλβος:

ἄνομος (Θ. 397 // VI 136, VIII 13)	μέτριος (E. 306 // XII 28)
αὐξάνω (Θ. 493 // XIII 76, 77)	ὄργη (E. 304 // IV 117, VII 23, XIII 59)
ἄφθονος (E. 119 // III 168, 170)	πίστις - ἀπιστή (E. 372 // VI 47)
γονεὺς (E. 235, 231 // VIII 74, XII 96)	πλουτῶ (E. 313 // I 17)
ἔσχατα (τά, Θ. 731 // V 112)	σκληρὸς (Θ. 839 // I 109, II 77, IV 3, VI 69, 117, XI 54, XIII 26, XVI 82, XVII 67, XX 8)
θαυμάσιος (Θ. 584 // I 2, II 68, IV 59, V 96, IX 26, XIII 6, 125)	ὑπερήφανος (Θ. 149 // VI 36, VIII 51, X 144, 181, XII 107, XIII 52, 154, XIV 61)
ισχύς (Θ. 146, 153, 823 // XVI 70)	ἽΩκεανίνα (Θ. 364 // VI 5)
καιρὸς (E. 694 // 108, XV 41)	ὠραῖος (E. 32, 307 κλπ. / I 59).
καταπίνω (Θ. 459, 467, 473, 497 // III 163)	

Η ΗΣΙΟΔΕΙΑ ΑΝΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

Ἄλλὰ ὁ Ἡσίοδος δὲν εἶναι μόνον οὔτε ἐνδιαφέρει ἐδῶ ὡς πρῶτος χρήστης λέξεων, ποῦ ἀποδέκτης τους ὑπῆρξε καὶ ὁ Κάλβος. Μᾶς ἐνδιαφέρει ὡς κρικός γενικότερος στὴν ἀλληλουχία τῶν προτύπων, μέσα ἀπὸ τὴν ὕλη ἐνὸς λεξιλογίου, εἰδικοῦ ἀλλὰ κοινόχρηστου, ποῦ τοῦ κληροδότησε ὁ Ὅμηρος καὶ αὐτὸς τὸ κληροδότησε στοὺς λυρικοὺς καὶ τραγικοὺς. Μία δειγματοληπτικὴ σταχυολόγηση παρόμοιου ὕλικου εὐκόλα ἀναγνωρίζεται καὶ στίς ἐπιλογές τοῦ Κάλβου: ἀγλαός, ἀένναος, ἀθιαλός, αἰθῆρ, ἀκάμας, ἀμαυρός, ἀμωμος, ἀνίκητος, ἀργύρεος, ἀρετή, ἀσβεστος, ἀτρεμέω, βοάω, βροντάω, βωμός, γλυκερός, δάφνη, δεῦτε, δίκη, δράκων, δρέπανον, ἐνθεος, ἐπιβαίνω, ἐρατεινός, ἐχθαίρω, ζυγός, ἡγεμονεύω, ἡνία, ἡῶος, θαλερός, θάλπω, θαυμαστός, θεοειδής, θεσπέσιος, θυμός, ἰστίον, καρτερός, κεραυνός (κεραυνώω), κιθάρα, λύρα, μανία, μελίφρων, μέτρον, μῦθος, πανήγυρις, πτερὸν (πτέρυξ), πύργος, σίμβλος, συμφώνως, συνήθης, τελέω, τύμβος, ὕβρις, φήμη, φόρμιγξ, φωνήεις, χάλκεος, χάρμα, χάσμα, χειμέριον, χλωρός, χρῆμα, χρυσοῦς (πολύχρυσος). Καὶ ἀπηχεῖται κάποτε, εὐκρινέστερα, μὲ ἀνάλογη σημασιοδότηση καὶ συμπλοκὴ τῶν φράσεων. Π.χ.:

ΗΣΙΟΔΟΣ

Αἰγαῖον ὄρος (Θ. 484)
ὑπερήφανα τέκνα (Θ. 149)
ἀγλαὰ δῶρα (Θ. 412)
ἀκάμαντι Ἡελίῳ (Θ. 956)
ὠκεῖα Ἴρις (Θ. 266)

ΚΑΛΒΟΣ

αἰγαῖα νερά (XIII 118)
ὑπερήφανα τέκνα (XII 118-8)
ἀγλαὰ [...] / δῶρα (VII 26-7)
τ' ἀκάμαντα ἔλογα / τοῦ Ἡλίου (X 29-30)
ταχύτους Ἴρις (XII 42)

ἢ καὶ σπανιότερα μὲ μίαν ἀντίστοιχὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἴδιου συναισθήματος. Γράφει, λ.χ., ἀρχικά ὁ Ὅμηρος (Ἰλιάδα, Ω 359):

ὄρθαι δὲ τρίχες ἔσταν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσιν,

ἐπαναλαμβάνει, ἐλαφρὰ παραλλαγμένα, ὁ Ἡσίοδος (*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, 539-40):

*ἵνα τοι τρίχες ἀτρεμέωσι
μηδ' ὄρθαι φρίσσωσιν ἀειρόμεναι κατὰ σῶμα*

καὶ ἀπηχεῖ, ἀπὸ τῆ νεοελληνικῆ του βάζση, μία ἀνάλογη ἐκδοχὴ τοῦ ἴδιου στερεότυπου ὁ Κάλβος (III, 32-4):

*τί εἶναι; τί παθαίνω;
ὄρθαι εἰς τὴν κεφαλὴν μου
στέκονται ἢ τρίχες.*

Στὴν ποιητικὴ στρατηγικὴ τοῦ Κάλβου ὁ Ἡσίοδος γίνεται ἔτσι καὶ τὸ τέλος τῆς ἀναγωγῆς. Τέλος, πού σημαίνει τελικὸς σκοπὸς μαζὶ καὶ τέρμα. Καὶ ἀναγωγή, ἀπὸ ὅπου, στὴν προέκταση τοῦ παραδείγματος πού προηγήθηκε, συναρεῖ καὶ ἐπισκοπεῖ τίς ἄλλες, συντονίζοντας τὸ σύστημα «ἀνάβασης» τοῦ ὅλου —γλωσσικοῦ, ποιητικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ— κλασικισμοῦ του. Οἱ ἄλλες εἶναι, καθὼς εἴπαμε, ἡ ἐπική, ἡ λυρική καὶ ἡ δραματικὴ (ἀναγωγή). Καὶ ὡς σύστημα ἀνάβασης νοεῖται πὼς ὁ Κάλβος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ χρονολογικὴ σειρά τους, ὡς μεταγενέστερος, διαμέσου τῶν τριῶν αὐτῶν βαθμίδων, φτάνει στὴν ἀπώτερη βαθμίδα τοῦ Ἡσιόδου. Φτάνει μέσα ἀπὸ τοὺς δύο χρόνους τοῦ συστήματος: μέσα ἀπὸ τὴν προκλασικὴ δίκη τους ἐποχὴ καὶ φάση, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀναδίπλωσή τους μέσα ἀπὸ τὴ μετακλασικὴ δίκη του βάζση τῆς «ἀνάβασης». Καὶ ἐκεῖ, περνώντας βαθμιαία ἀπ' τὴ λογοτεχνικὴ καὶ φιλολογικὴ σὲ μιὰ ἀνώτερη ἰδεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἀναγωγή, ὅλη ἡ διαδικασία τῆς «ἀνάβασης» γίνεται καὶ διαδικασία μιᾶς μετάβασης στὴν πνευματικὴ κατηγορία ἄλλου γένους. Περιγράφουμε δειγματοληπτικά, μὲ στοιχειώδη τεκμηρίωση, τὴ σταδιακὴ αὐτὴ ἀνάβαση-μετάβαση.

Ὁ Ἡσίοδος ἐξυπακούεται καὶ μέσα ἀπ' τίς ὁμηρικὲς καταβολὲς στὴν ποίηση τοῦ Κάλβου. Ὅχι ὡς στενῶς ἐννοουμένη λογοτεχνικὴ παράδοση, οὔτε αὐτοτελῶς μὲ τὴν ἀπήχηση τῶν ποιητικῶν μορφῶν καὶ τρόπων, στὰ ὁμηρικὰ χωρία πού ἀνιχνεύσαμε. Ἀλλὰ ἐξυπακούεται καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ποίηση, μέσα ἀπὸ τὴν πολιτισμικὴ διάθλαση τῶν μύθων. Καὶ πραγματικὰ οἱ μῦθοι τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων τοῦ Ὀμήρου, χάρη καὶ στὴν πρότερη, ἀνατολικὴ, πηγὴ τους, τώρα ὑπερβαίνονται, πού σημαίνει πὼς ἐξυπαρχῆς ἀναδομοῦνται καὶ ἀνάγονται σὲ πρότυπα ἀρχαιότερα μέσα στὴν εὐρύτερη καὶ κοσμογονικὴ μυθολογία τοῦ Ἡσιόδου. Στίς ὠδὲς λοιπὸν τοῦ Κάλβου ἡ ἀναγωγή αὐτὴ εἶναι διάχυτη. Ἡ μυθολογία τοῦ Ὀλυμπιακοῦ πανθέου διαχέεται ἐκεῖ ὡς περιγραφικὴ μυθολογία, περιγραφικὴ τοῦ καθεστῶτος τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων καὶ περιγραμματοικὴ τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέσεων, ἢ ἀναβαθμίζεται σὲ ἠθικὴ μυθολογία, ὥσπου καταλήγει νὰ ἀναχθεῖ σὲ κοσμογονικὴ μυθολογία. Ἡ ἡσιόδεια αὐτὴ διάχυση καὶ ὑπέρβαση τοῦ Ὀμήρου ἔτσι ἀποτυπώνεται καὶ στίς ὠδὲς τοῦ Κάλβου. Διακρίνεται ἀποσπασματικὰ ὁ κόσμος τοῦ Ὀλυμπιακοῦ πανθέου: ἡ Ἀθηνᾶ (Α.Π. 17), ὁ Ἀπόλλων

(I 4), ὁ Ἄρης (VII 4, XII 85), ἡ Ἄρτεμις (I 64) καὶ ἡ Λητώ (V 3), ἡ Ἀφροδίτη (I 75, XIX 60), ἡ Δήμητρα (VII 38), ὁ Δίας (I 95, V 12, 98) καὶ ὁ Ποσειδῶν (XI 1) καὶ ὁ Ἄρης (XII 49)· καὶ διακοσμητικά, οἱ συμπληρωματικοὶ θεοὶ καὶ ἡ συνοδεία τους (λ.χ. ὁ Ὑπερίων-Ἥλιος, ἡ Ἡώς ἢ ἡ Ἐκάτη, ἡ Εἰλειθυία, ὁ Ὑμέναιος καὶ ἡ Ὑγίεια, ἢ οἱ Μοῦσες καὶ οἱ Χάριτες καὶ οἱ Ὠρεσ)¹³. Κεντρικότερα, ὡς σύνδεσμος Ὀμήρου (π.χ. Ἰλιάδα Θ. 138: «βροντήσας δ' ἄρα δεινὸν ἀφ' ἧκ' ἀργῆτα κεραυνόν») καὶ Ἡσιόδου (π.χ. Θεογονία 854: «Ζεὺς [...] εἴλετο δ' ὄπλα βροντὴν τε στεροπὴν τε καὶ αἰθαλόεντα κεραυνόν»), ὅπου ἐπιμένει ἡ ὀμηρικὴ καὶ ἡ ἠσιόδεια ἐκδοχὴ τῆς θείας δίκης (I, 6-10):

*ἐχθαίρουσιν οἱ Ἀθάνατοι
τὴν ψυχὴν, καὶ βροντάουσιν
ἐπὶ τὰς κεφαλὰς
τῶν ἀχαρίστων*

ἦ (V, 61-5):

*Τώρα ναὶ τώρα ἀστράψατε
ὦ Μοῦσαι, τώρα ἀρπάξατε
τὴν πτερωτὴν βροντὴν,
κατὰ σκοπὸν βαρέσατε
μ' εὔστοχον χεῖρα.*

Ὡσπου, ἀλληγορικὰ καὶ στὶς ὠδὲς του, ὅλη ἡ ὀμηρικὴ μυθολογία τελικὰ («χωνεύει») μὲς στὸ σχῆμα τοῦ Ἡσιόδου: Χάος, Ἐρεβος καὶ στὴν περίπτωσή του Νύκτα τῆς δουλείας καὶ ἀνορθωτικὰ Αἰθήρ, Ἡμέρα καὶ ἡ κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ γιὰ αὐτὸν Ἐλευθερία.

Η ΑΝΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΥΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΡΑΓΙΚΩΝ

Ὁ Ἡσίοδος συνέχει καὶ τὴ μερικότερη ἀναγωγὴ τῶν λυρικῶν καὶ τραγικῶν στὴν ποίηση τοῦ Κάλβου. Ὅχι ὡς λογοτεχνικὴ πηγὴ καὶ πάλι, οὔτε ὡς κοσμολογικὴ ἀρχὴ τοῦ τύπου τῶν ὀμηρικῶν καταβολῶν ποὺ πρὶν ὑπογράμμισαμε¹⁴. Τοὺς συνέχει διακριτικὰ, μὲ κάποιες τους ιδέες ποὺ ἀναφέρονται ἐξωτερικὰ

13. Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Κάλβος καὶ οἱ Ἀρχαῖοι, *Extrait de Mélanges Offerts à Octave et Melpo Merlier*, Ἀθῆναι 1956, ὅπου παρεμβάλλεται καὶ Πίνακας τῶν ὀνομάτων τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πανθέου, ὁ ὁποῖος πάντως ἐπιδέχεται συμπλήρωση μὲ τὰ ἐπόμενα ἐλληνορωμαϊκὰ καὶ νεοκλασικὰ ἐπίπεδα τῆς καλβικῆς θεολογίας.

14. Ἀλλὰ καὶ ὡς μυθολογικὴ ἀναγωγὴ δια-κρίνεται ἡ ἀντίστοιχη «ἀνάβαση» τῶν λυρικῶν καὶ τραγικῶν, π.χ. στὴ συσχέτιση Πινδάρου-Ἡσιόδου, συναντοῦμε καὶ στοὺς ἐπινίκους τοῦ Πινδάρου θεοποιημένες ιδιότητες, ὅπως Τύχη, Ὠρα, Εὐνομία, Μνημοσύνη, ἀλλὰ μὲ ἀναβαθμισμένους, λυρικά καὶ ἠθικά, τώρα τοὺς ρόλους τους. Γιὰ παράδειγμα ἡ Θεία, ποὺ εἶναι στὴ Θεογονία ὡς τιτανίδα μάνα τοῦ Ἥλιου, τῆς Ἡοῦς καὶ τῆς Σελήνης, στὶς πινδαρικές ὠδὲς

στην πρακτική του βίου και έσωτερικά στην ήθικη συνείδηση του κόσμου. Ἡθικὲς ιδέες ποὺ προέρχονται ἀπ' τὰ *Ἔργα καὶ Ἡμέρες*, βιοθεωρητικοῦ πρωτίστως χαρακτήρα, λ.χ. γιὰ «τῶν φιλοπόνων / ἀνδρῶν τὰ ἔργα» (X 40-1), «τὸ ἀνέφικτον» τῆς εὐτυχίας (IV 9-10), τῆ διάσταση ἡδονόχαρης καὶ ἡθικόληπτης ζωῆς (XII 6-65), τὴν ἀξία τῆς φιλοδοξίας καὶ τῆς ἀμιλλας (XI, 128-30), ἢ τὴν ἀπαξία τῆς διχόνοιας (XVII, 71-85). Εἶναι ὅλα τους μοτίβα «λυρικά» καὶ μερικὰ τους ὡς ιδέες ἡσιόδεια, ὅπως λ.χ. τῆς ἀνάρπαστης ἐλπίδας (IV, 26-30, XI 10-5, XII 103-6), ἀναμνηστικῆς ἴσως ἀπόμακρα τοῦ μύθου τῆς Πανδώρας. Μὲ ἐμφανεστερὴν ιδέα τὴν εἰκόνα τῶν «κρημνῶν» τῆς θεοποιημένης «Ἀρετῆς» τοῦ Κάλβου (II, 6-10):

*Δίδει αὐτὴ τὰ περὰ
καὶ εἰς τὸν τραχύν, τὸν δύσκολον
τῆς Ἀρετῆς τὸν δρόμον
τοῦ ἀνθρώπου τὰ γόνατα
ἰδοὺ πετάουν,*

πού, μαζί μὲ τὴν ἰδιοποίησή της —«κ' ἐγὼ τὰ δύσκολα / κρημνὰ τῆς ἀρετῆς / οὕτω ἐπιβαίνω» (III 173-5)—, πίσω ἀπὸ τὴν ἄμεση καταγωγὴ της ἀπ' τὴ λυρική πηγὴ τοῦ Σιμωνίδη (37 D):

*Ἔστι τις λόγος
τὰν Ἀρετὰν ναίειν δισαμβάτοισ' ἐπὶ πέτραις,
† νῦν δέ μιν θοαν† χῶρον ἀγνὸν ἀμφέπειν·
οὐδὲ πάντων βλεφάροισι θνατῶν
ἔσοπος, ὃ μὴ δακέθυμος ἰδρῶς
ἔνδοθεν μόλη,
ἴκη τ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας,*

ἀπλώνεται καὶ γίνεται μήτρα κάθε ἀκτινοβολίας, ἀπὸ τὸ χρυσάφι ὡς τὴ νίκη τῶν ἀγώνων, π.χ. *Ἰσθμ. V 1-10*):

*Μᾶτερ Ἀελίου πολικόνυμε θεία,
σέο ἕκατι καὶ μεγασθενῆ νόμισαν
χρυσὸν ἀνθρώποι περιώσιον ἄλλων·
καὶ γὰρ ἐριζόμενα
νᾶες ἐν πέντε κ. <ύφ'> ἄρμασιν ἵπποι
διὰ τεάν, ἴσα, τιμάν
ὠκυδινήτοι, ἐν ἀμίλ-
λασι θαυμασταὶ πέλονται
ἐν τ' ἀγωνίοις ἀέθλοισι ποθεινὸν
κλέος Ἐπραξεν, ὄντιν' ἀθρόοι στέφανοι
χερσὶ νικάσαντ' ἀνέδησαν ἔθειραν
ἢ ταχυτάτι ποδῶν.*

καὶ ἴσως ἀπ' τὴν ἔμμεση ἰδέα τοῦ Πινδάρου ('*Ισθμ.* V, 54-5):

τετείχισται δὲ πάλαι
πύργος ὑψηλαῖς ἀρεταῖς ἀναβαίνειν,

ἢ καὶ συνδυαστικότερα ('*Ισθμ.* II, 33-5):

οὐ γὰρ πάγος, οὐδὲ προσάντης ἅ κέλευθος γίνεται,
εἴ τις εὐδόξων ἐς ἀνδρῶν ἄγοι τι—
μᾶς Ἑλικωνιάδων,

δείχνει τὴν ὑπονοούμενη κοινὴ ἀναγωγὴ τῆς ὡς τῆ σχετικῆ πρωταρχικῆ ἰδέα τοῦ Ἡσιόδου (*Θεογονία*, 289-92):

Τῆς Ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' ἐς ἄκρον ἵκηαι,
ρηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπὴ περ ἐοῦσα.

Καὶ ὁ κύκλος κλείνει, ὡς κοσμοθεωρία, μὲ μιὰ ἐξαρση πινδαρικῆς ἀφετηρίας, ἀλλὰ ἡσιόδειας κατάληξης (*Νεμ.* VI, 1-4):

ὁ δὲ χάλκεος
ἀσφαλὲς ἀὲν ἔδος
μένει οὐρανός.

Διακριτικὰ ὑπονοούμενη εἶναι τέλος καὶ ἡ κοσμοθεωρητικὴ ἀναγωγὴ τῶν τραγικῶν προτύπων του στὴ μήτρα τοῦ Ἡσιόδου. Καὶ ἰδιαιτέρα τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ ὁποῖου οἱ ἔννοιες τῆς δίκης καὶ τῆς κάθαρσης εἶναι πανταχοῦ παρούσες στίς ὠδὲς τοῦ Κάλβου. Ἀλλὰ ἄς τεκμηριώσωμε καὶ ἐδῶ μὲ δύο εἰδικότερες ἀναφορές. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ μία παραπέμπει, ἔμμεσα καὶ ἀλληγορικά, στὸ δράμα τοῦ αἰσχύλειου (*Προμηθεὺς Δεσμώτης*) καὶ ἐκεῖθεν ἡσιόδειου Προμηθεά (π.χ. *Θεογονία*, 507-25). Καὶ ὑπαινικτικὰ, ἡ καλβικὴ ἀντιστοιχία (VI, 13-5):

οὕτω φέρουν τὰ κύματα
καὶ τὸ παράπονόν τους
ἢ Ὠκεανίαι.

Ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀναφορὰ εἶναι ρητὴ καὶ ἀπευθύνεται στίς Ἐρινύες. Στὴν ἀναφορὰ λοιπὸν αὐτῇ οἱ Ἐρινύες περιγράφονται περίπου, κατὰ τὴ γνωστὴ παράδοση τῶν τραγικῶν, «τρομερές» καὶ ὀπλισμένες μὲ «λαμπάδες» καὶ «βροχὴν πεπυρωμένην» καὶ μὲ «ἔχιδνες» στὰ χέρια· καὶ προπάντων προσφωνοῦνται, ὅπως εἶδαμε, μὲ μιὰ ἐπίκληση ποῦ ὑπαινίσσεται τὴ θεογονικὴ καταγωγὴ τους (VI, 56-60):

Στεναζούσης νυκτός
καὶ τοῦ βαθέος ἄδου
τρομεραὶ θυγατέρες

Βλέπουμε λοιπὸν τὴν ἀναβατικὴ καὶ ἐδῶ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος, ἀπὸ μιὰ αἰσχύλεια σχεδὸν περιγραφὴ σὲ ἡσιόδειες ἐν τέλει ἀναγωγές. Ἡ καὶ ἀντίστροφα καὶ τέλος συνθετότερα, μὲ τὴ διασταύρωση καὶ τῶν τριῶν εἰδῶν (λυρικοῦ καὶ τραγικοῦ καὶ ἐπικοῦ), οἱ ἡσιόδειες ιδέες Νέμεση καὶ Δίκη, ἀπὸ μυθολογικὲς ἐκεῖ κατηγορίες, γίνονται πολιτικὲς π.χ. στὸν Σόλωνα, ποὺ ἀναγνωρίζεται ὡς κληρονόμος τοῦ Ἡσιόδου καὶ προάγγελος ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ τῆς τραγωδίας, καὶ ἔτσι ἐνισχυμένες μὲ τὰ ζεύγη Αἰδώς-Νέμεση καὶ Δίκη-Ἵβρις γίνονται ἐδραῖοι στυλοβάτες ἐνός, ἠθικοῦ καὶ κοσμοθεωρητικοῦ ἀνώτερου, συστήματος στὶς τραγωδίες τοῦ Αἰσχύλου.

Ἔτσι συντελεῖται καὶ ὀλοκληρώνεται ἡ «ἀνάβαση» τοῦ Κάλβου —διαμέσου τοῦ ἐπικοῦ, τῶν λυρικῶν, τοῦ τραγικοῦ τέλος προτύπου— στὴν ἀπώτερη πηγὴ τοῦ Ἡσιόδου. Εἶναι μία ἀνάβαση, μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἡσιόδος γίνεται, ὅπως εἶπαμε, ὁ πομπὸς καὶ συναιρέτης τῶν λοιπῶν προτύπων. Μία διαδικασίᾳ ποὺ ἀναπτύσσεται, πρὸ ἢ μεταλογοτεχνικά, σὲ δύο ἐποχές: Στὴν προκλασικὴ *δική τους* ἐποχὴ καὶ φάση, ὅπου, ὅπως ἔδειξε καὶ ἡ προηγούμενη ἀνάπτυξη, ἡ ἀναγωγὴ του μένει φραστικὴ καὶ εἶναι πιὸ πολὺ θεματικὴ. Καὶ στὴ μετακλασικὴ *δική του* βάση, ὅπου γίνεται ὑφολογικὴ καὶ φανερά ρητορικὴ. Γίνεται ἀπὸ μυθολογικὴ ἰδεολογικὴ.

Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτῆ ἐπισκοπεῖ καὶ τὰ ἄλλα πρότυπα ὁ Ἡσιόδος. Καὶ ἐπισκοπεῖ καὶ ἐπισκοπεῖται ἀπὸ τὴν παράγωγη συνείδηση τοῦ Κάλβου. Μένει βέβαια στὴ βάση τῆς ὠδῆς του ὁ σκιώδης σκελετὸς τοῦ λεκτικοῦ, τῶν μύθων, τῶν θεμάτων καὶ τῶν νοημάτων τῆς προκλασικῆς ἐκείνης ἐποχῆς τοῦ Ἡσιόδου. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ σκελετὸς τώρα σαρκώνεται ἀπ' τὴ μετακλασικὴ καὶ τὴ χριστιανικὴ ἰδεολογία καὶ ἐπενδύεται ἀπ' τὸ ὕφος τῆς «κοινῆς», ποὺ εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ γλωσσικὴ ἀφετηρία τῆς σκοπιᾶς του¹⁵. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπέδνυση αὐτῆ, μία

15. Βλ. Σ. Α. Σωφρονίου, Ἄνδρας Κάλβος, ἄ.π., 400: «Ἀρκετὲς ἄλλες λέξεις εἶναι ἀσυνήθιστες καὶ σὲ ἀρχαίους συγγραφεῖς ποὺ μᾶς ὀδηγοῦν στὴν ὑπόθεση πὺς ὁ ποιητὴς εἶχε μιὰ πολὺ λεπτομερῆ γνώση τῶν ἀρχαίων ἔργων, ἐκτὸς ἂν πῆρε τίς λέξεις αὐτὲς ἀπὸ τὰ λεξικά, ὅπως τὸ Ὀνομαστικὸν τοῦ Πολυδεύκη ἢ παρόμοια ἔργα [...]: «ψήφνωρ» (Νόννος), «ἀμβροσίω-μα» (Φιλόξενος Ἐπιγραμμaticός), «κύκλος»-στέφανος (Ὀρφικά, Ἀργοναυτικά), «χρυσόζω-νος» (Ἡσιόδος), «νεῦρα» = χορδὲς τῆς φόρμιγγος (Λουκιανός, Ἀνθολογία Παλατινῆ), «κυκλο-δίωκτος» (Παλατινῆ), «ροδόπεπλος» (Κόντος Σμυρναῖος), «ἠδυόνειρος» (Ἐρμιππος), «τὸ σίμβλον» (σάν οὐδ. ὄν. Ἀλκίφρων), «λυαῖος» (Ἀνακρεόνεια), «ἀμιλλητήρια» (πρβ. «ἀμιλλη-τήριος ἵππος» Φιλόξενος, «ἀμιλλητήριον ἄρμα» Ἀριστείδης), «ὑποκυμαίνομαι» («ὑποκυμαί-νω» Φιλόστρατος), «τρίμορφος Ἐκάτη» (πρβ. Ἐκάτη τριοδίτι, τρίμορφη [...])). Βλ. καὶ Στεφ. Διαλησιμᾶ, Ἡ ἀρχαιογνωσία τοῦ Κάλβου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία, ΕΕΦΣΠΑ 28 (1977-85) 503-22.

ἀντιπαράθεση συνθέτων ἐπιθέτων —καὶ γνωρίζουμε πὼς τὰ ἐπίθετα εἶναι, ὅπως καὶ οἱ εἰκόνες, οἱ ἐκφραστικοὶ πρωτεῖς τοῦ Κάλβου— τὸ ἀποδεικνύει. Τὰ ἀνάλογα ἐπίθετα τοῦ 'ΗΣίοδου, ἀφοῦ πρῶτα ἀναβαπτίζονται διάμεσα (μὲς στὰ κείμενα τῶν λυρικῶν καὶ τραγικῶν), τελικὰ ξανατονίζονται μὲ τὰ νέα δεδομένα καὶ τῆ γλώσσα τῆς «κοινῆς». Π.χ.:

ΗΣΙΟΔΟΣ

βαθύκτυπος (Θ. 385), ἐρίκτυπος (Θ. 441)
 βαθυδίνης (Ε. 171)
 ἐπήρατος (Θ. 67)
 εὐστέφανος (Θ. 196), χρυσοστέφανος (Θ. 17)
 Λητοῖδης (Α 471)
 λιγύφωνος (Θ. 275), λαθίφθογγος (Α 134)
 κυανόπτερος (Α 393)
 μεγάθυμος (Θ. 734), μεγαλήτωρ (Α 450)
 πολυβότεια (χθών, Θ. 531), πολύφορβος
 (Θ. 912)
 κροκόπεπλος (Θ. 273), εὐπεπλος (Θ. 273)
 ἵπποχάρμης (XXXII 2)
 τρικάρηνος (Θ. 287)
 ὑπερήνωρ (Θ. 995)
 ἐλικοβλέφαρος (Θ. 16)
 καλλίζωνος (LXX 1), εὐζωνος (Α 31)

ΚΑΛΒΟΣ

ἀλίκτυπος (XIII 108)
 βαθυσακφῆς (IV 34)
 ἐπέραστος (ρυθμός, XI 40)
 καλλιστέφανος (XI 40)
 Λητογενῆς (V 3)
 λιγύφθογγος (V 49)
 μεγαλόψυγος (XI 92)
 μελανόπτερος (III 22)
 πολυβότανος (γῆ, IV 32)
 ροδόπεπλος (IV 8)
 σιδηροχάρμης (XII 84)
 ὑψηλοκάρηνος (VII 33)
 ὑψηλόνοος (V 55), ὑψηλῶρ (XII 114)
 χρυσοβλέφαρος (XIII 2)
 χρυσόζωνος (XIV 64)

Μία ἀνάλογη ἀναμόρφωση τοῦ ἀρχαίου ὑποδείγματος σημειώνεται καὶ στὶς εἰκόνες καὶ στοὺς μύθους. Δηλαδή ἐνῶ δὲν παύει νὰ ἀκούγεται ἡ ὁμηρικὴ καὶ ἡσιόδεια μυθολογία, βαθμιαῖα ἀποδυναμώνεται καὶ γίνεται μεταφορικὴ καὶ γραφικὴ γίνεται κατὰ συνεκδοχὴ φυσιοκρατικὴ (π.χ. «τὸ 'Αμαλθεῖον τῆς δυνάμεως, τῆς δόξης καὶ τοῦ πλοῦτου», «ἡ 'Αφροδίτη τοῦ λόγου καὶ τοῦ πνεύματος», «ὁ δαυιλῆς χρυσὸς τῆς Δήμητρος», «οἱ Χάριτες τοῦ 'Υμεναίου», «τῆς 'Υγιείας τὰ ρόδα» ἢ «ὁ οὐρανὸς ἀνάπτει τὸ ἐσπέριον ἄστρον», «ἡ 'Ιρις λάμπει» καὶ ἀκολούθως «φεύγει μὲ τὰ ζεφύρια πνεύματα», «ὁ 'Αδης ἔχασκε ὑποκάτω τους»). Μία ἐπένδυση καὶ μία ἀναμόρφωση ποὺ ἔφτανε ἀντίστοιχα, μὲ τὴ γλωσσικὴ χλιδὴ τῶν ἐπιθέτων καὶ τὴν ἔκλυση τῆς μυθολογικῆς εἰκόνας, ὡς τὴ γνώριμη ἑλληνιστικὴ διάχυση· καὶ ταυτόχρονα μποροῦσε, ὅπως θὰ δοῦμε, νὰ ἀναστραφεῖ μὲ ἀπόλυτη ἐγκράτεια μὲς στὴ «μετρημένη» γλώσσα τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Ο' καὶ στὴν ἠθικὴ ἰδεολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ¹⁶.

'Αλλὰ πρὶν ἐξεταστῆ καὶ αὐτὴ ἡ συμβολή, εἶναι ἡ πρόσφορη στιγμὴ καὶ ἡ ἀνάγκη, νὰ συζητηθεῖ ἡ προηγούμενη διάσταση, ἀνιχνευτικὰ καὶ αὐτῆ, ὡς ἰδεολογία. Νὰ ἐξεταστῆ πῶς ὁ 'ΗΣίοδος ὡς τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα τροφοδότησε μιὰ κοσμοθεωρία, ποὺ μὲ τὴν ἀλληγορία ποὺ ἐξηγήσαμε ἔγινε ποιητικὴ

16. Βλ. *Οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ ὑπὸ 'Ανδρέα Κάλβου*. Εἰσαγωγή - Σχόλια Γιάννη Δάλλα, Κείμενα 1981, 773.

θεολογία. Καί ἔτσι ἐνεργοποιημένη σὲ ἓνα σύστημα ἀρμονίας τῶν μορφῶν — «τὴν γνωστὴν εἰς τοὺς παλαιοὺς μόνον πολύτροπον ἀρμονίαν»— πέρασε διάσπαρτα καὶ στίς ὠδὲς τοῦ Κάλβου.

IV. ΑΠ' ΤΗΝ ΗΣΙΟΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΛΒΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

«Ὁ Ὀκεανός» πίσω ἀπ' τὸ θέμα του συνιστᾷ ὡς ἔννοια μία τέτοια κοσμογονικὴ θεολογία. Ἀπ' τὸ ὑπόστρωμά του, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἀπ' τὸ ὑπόστρωμα τῶν περισσότερων ὠδῶν του, ἀναδύεται ἄλλη κοσμογονικὴ ἀρχή, ἡ Νύχτα. Μὲ νοούμενά τους καὶ ὑπονοούμενα, ἀντίστοιχα, εἴτε ἐκεῖ μιὰ τυπικὴ θεογονία καὶ τὰ σχετικὰ ἀποκυήματα τοῦ σκότους, εἴτε ἐδῶ μιὰ μυθικὴ ἥρωγονία καὶ ἀπ' τὴ «νύχτα» -τῶν- «αἰώνων» ποὺ τὴ σκέπασε νὰ προβαίνει ἡ θεοποιημένη Ἐλευθερία. Καὶ στίς δύο ἔννοιες αὐτὲς νὰ περιφέρονται, ἐξακτινωμένες σὲ νευραλγικὰ σημεῖα τῶν ὠδῶν του, ἄλλες μυσταγωγικὲς ἀρχὲς καὶ λειτουργίες, βακχικὲς καὶ ἐναλλασσόμενα ἀπολλώνιες, συγκροτώντας ἔτσι ἓνα σύστημα ἀρμονίας σὰν τοὺς πυθαγόρειους οὐρανοὺς του. Μὲ σημεῖα ἀναφορᾶς τοῦ κοσμικοῦ αὐτοῦ συστήματος τὴν προησιόδεια καὶ ἡσιόδεια κοσμογονία, καὶ αὐτὴν στὴ διαχρονικὴ τῆς περιπέτεια καὶ στὴ μονοκεντρικὴ σκοπιὰ τῆς «θεωρίας» τῆς. Δηλαδή στὴν κορυφαία ἀναγωγὴ τῆς μέσα ἀπὸ τὴ σύγχρονη καὶ ὕστερη ὀρφικὴ διδασκαλία.

Ο ΟΚΕΑΝΟΣ ΩΣ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΚΗ ΑΡΧΗ

Ἄς τεκμηριώσουμε, ἀπὸ τίς τυχόν ρητὲς καὶ ἰδιαίτερα ἀπ' τίς ὑπαινωτικὲς λαβὲς μὲ τίς ὁποῖες συνηθέστερα προσφέρεται ἡ ἄποψη. Πρῶτα ὁ Ὀκεανός, ἀφηρημένα, μὲ τὴ μυθολογικὴ πρωταρχικὴ μορφή του, ἀλλὰ καὶ ὑλοποιημένος μὲ τὰ μεταφορικὰ «νερά» καὶ τοὺς συσχετισμοὺς τους μὲ ἄλλες ἔννοιες. Ἔτσι, λ.χ., ἀπὸ τοὺς ὀρφικοὺς ὑποστηρίζεται ἐπίμονα πῶς ὁ Ὀκεανός ὑπῆρξε ὁ πατέρας ὅλων τῶν θεῶν. Ἀποψη μὲ τὴν ὁποία ἀναβαθμίζεται, ὄχι ἀπλῶς ἡ σχετικὴ ὀμηρικὴ ἀντίληψη, ποὺ ἴσως θεωρήθηκε ἐκεῖ, ἄς υποθέσουμε, μυθολογικός τρόπος τοῦ λέγειν (Ἰλιάδα Ξ 201: «Ὀκεανόν τε θεῶν γένεσιν»), ἀλλὰ ἡ «δευτερολογία» τοῦ Ἡσιόδου ποὺ ὑπῆρξε καὶ ἡ βασικότερη πηγὴ τῶν Ὀρφικῶν, σχετικὰ μὲ τὴν πατρότητα ποὺ θίξαμε καὶ τὴν κοσμογονικὴ προτεραιότητα τοῦ Ὀκεανοῦ. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ αὐτὴ τὴν «δευτερολογία» καὶ τὴν ὀρφικὴ προέκτασή της, εἶναι καὶ πατέρας τῶν Τιτάνων, ποὺ μὲ αὐτοὺς παραλληλίζονται, ὅπως εἴπαμε, ἀπόμακτρα καὶ οἱ ναυμάχοι τοῦ '21. Τὴ διπλὴ αὐτὴ πατρότητα τοῦ Ὀκεανοῦ ἴσως νὰ ἀπηχεῖ καὶ ἡ διπλὴ ἐπίκληση τοῦ Κάλβου. Μὲ τὴν πρώτη δηλαδή ὁ Ὀκεανός ἀναγνωρίζεται ὡς πατέρας τῶν θεῶν (X 96-7):

*Ὀκεανέ, πατέρα,
τῶν χορῶν ἀθανάτων·*

μέ τῆ δεύτερη ἀναφωνοῦνται καί χαρακτηρίζονται οἱ ναυμάχοι ὡς «Πεφιλημένα θρέμματα Ὠκεανοῦ» (X 146-7). Σέ νεοπλατωνική ἐπίδραση στοὺς ὄρφικους ἴσως νὰ ὀφείλεται, ἂν περάσομε καί σέ συγκεκριμένους ὄρους, ἡ γενίκευση ἀκόμη καί τῶν φράσεων «θάλασσα τῶν αἰώνων» (XVIII, 58-9) καί «θάλασσα τῶν ὀνειρών» (X 72). Μάλιστα ἡ τελευταία ἔκφραση, πού δὲν εἶναι μεταφορική ἀφοῦ σχετίζεται μέ τὸ «ἄδημος τῶν ὀνειρών» τοῦ Ὀμήρου (Ὀδύσεια, ω 12), ἂν τεθεῖ στὰ συμφοραζόμενά της (X 71-5):

*ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὀνειρών,
ὀλίγαι, ἀπηλπισμένοι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι
μέ δίχως βίαν,*

δίνει στὸ ταξίδι τῶν ψυχῶν τὴ μυητική τους σημασία, τοῦ περάσματος ἀπὸ τὴν κατάσταση θανάτου (καί δουλείας) στὴν κατάσταση ζωῆς (καί ἐλευθερίας). Ἐπὸ ἐκεῖ ἡ ἔννοια τοῦ νεροῦ διαπλατύνεται καί ἀποβαίνει ἔννοια κοσμική καί ἠθική, ἀποκτώντας καί τὴ σημασία καθαρτήριου ἀγνισμοῦ (IX, 26-30):

*Βρύσιν! Καὶ τὰ θαυμάσια
τῆς Ἀρετῆς ἀένναα
νερὰ δὲν βλέπω; Χύνονται
ποταμηδὸν τριγύρω μου,
τὴν γῆν σκεπάζου.*

Ἡ καί ἄσχετα ἴσως ἀπὸ κάποιες δοξασίες μυστικῶν καί ὄρφικῶν, ὅπως λ.χ. γιὰ τὴν κρήνη τῶν νερῶν τῆς Μνημοσύνης καί τῆς Λήθης¹⁷ ἢ τῆς ἔννοιας τοῦ Χρόνου ὡς γεννήτορα τοῦ Αἰθέρα καί τοῦ χάσματος¹⁸ (πιθανῆς παραλλαγῆς τοῦ Χάους

17. Βλ. Hern. Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*, 1956, 15 (Ὀρφείας - Ὀρφικοί):

*Εὐρήσεις δ' Αἶδαο δόμων ἐπ' ἀριστερὰ κρήνην,
παρ' δ' αὐτῆ λευκὴν ἐστηκυῖαν κυάρισσον
ταύτης τῆς κρήνης μηδὲ σχεδὸν ἐμπελάσειας.
Εὐρήσεις δ' ἐτέραν, τῆς Μνημοσύνης ἀπὸ λίμνης
ψυχρὸν ὕδωρ πορέον· φύλακες δ' ἐπίπροσθεν ἔασιν.
Ἐπεῖν «Γῆς παῖς εἰμὶ καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντος,
αὐτὰρ ἐμοὶ γένος οὐράνιον· τόδε δ' ἴστε καὶ αὐτοί·
δίψη δ' εἰμὶ ἀη καὶ ἀπόλλυμαι· ἀλλὰ δὸτ' αἴψα
ψυχρὸν ὕδωρ προρέον τῆς Μνημοσύνης ἀπὸ λίμνης».
Καὐτοί σοι δώσουσι πιεῖν θείης ἀπὸ κρήνης,
καὶ τότε ἔπειτ' ἄλλοισι μεθ' ἡρώεσσι ἀνάξεις.*

18. Δαμάσκιος, *Περὶ πρώτων ἀρχῶν*, 123: «ἐν μὲν τοίνυν ταῖς φερομέναις ταύταις Ραψωδίαῖς Ὀρφικαῖς ἡ θεολογία ἦδε τίς ἐστὶν ἡ περὶ τὸ νοητόν, ἦν καὶ οἱ φιλόσοφοι διερμηγεύουσιν, ἀντί μὲν τῆς μιᾶς τῶν δλων ἀρχῆς τὸν Χρόνον τιθέντες». Βλ. καὶ τὸ ἀνάπτυγμα

του Ἡσιόδου), μένει ως ποιητής πιστός στην εποχή του, από όπου αναπαράγει μία νεοκλασική συμβατική παράσταση του Χρόνου και του δίπολου έννοιολογήματος της μνήμης και της λήθης (IV, 46-55)

<i>Ὁ Γέρον φθονερός, καὶ τῶν ἔργων ἐχθρός, καὶ πάσης μνήμης, ἔρχεται· περιτρέχει τὴν θάλασσαν καὶ τὴν γῆν ὅλην·</i>	<i>Ἀπὸ τὴν στάμναν χύνει τὰ ρεύματα τῆς λήθης, καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει. Χάνονται ἢ πόλεις, χάνονται βασιλεία, κ' ἔθνη.</i>
---	--

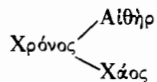
Ἔτσι ἐκεῖθε ἀπὸ τῆ μυθολογικῆ καταγωγῆ του καὶ ἐδῶθε ἀπὸ τὶς νεοκλασικὲς ἀπόρροιές του, ὁ Ὀκεανός, πλουτίζοντας σὲ σημασίες καὶ σὲ βάθος, συνιστᾷ μιὰ θεολογικὴ ἀρχὴ στὴν ποιήσή του: μιὰ ποίηση κατεξοχὴν τοῦ ὑγροῦ στοιχείου, ὡς διάθεση ρομαντικὰ δακρύβρεκτη, μὲ «ἐναέριες βροχές» καὶ «σύννεφα τῆς δυστυχίας» καὶ ὡς πρὸς δράση τῆς παφλάζουσα στὴν «πλάτη τῶν ὑδάτων», νὰ διαυλακῶνεται ἀπὸ ὀλύμπιες ἀστραπὲς καὶ ποταμοὺς αἱμάτων.

Η ΝΥΧΤΑ ΩΣ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΚΗ ΑΡΧΗ

Μία ἀνάλογη ἀρχὴ ἀποτελεῖ καὶ ἡ Νύχτα. Καὶ αὐτῆς ἡ μυθολογικὴ καταγωγὴ εἶναι δεδομένη (Ἡσιόδεια), ἀλλὰ ἡ ἐπεξεργασία τῆς ὡς ἔννοιας διαρκῶς ἀνασυντάσσεται (καὶ πέρα ἀπὸ τοὺς Ὀρφικούς). Εἶναι ἡ «Νύξ ἐρεβεινή» τοῦ Ἡσιόδου στὴν ὁποία ἀνταποκρίνεται, ὅπως εἶδαμε, ὁ «νυκτερινὸς ἔρεβος» τοῦ Κάλβου. Καὶ ἀκόμη, δευτερογενῶς, ἡ Ἡσιόδεια Νύχτα φέρεται νὰ κατοικεῖ ἐκεῖ, κάτω ἀπὸ τὴ γῆ στὸ χεῖλος τοῦ Ταρτάρου¹⁹, καὶ ἐδῶ νὰ ἀνταποκρίνεται ὡς ἐξῆς ὁ Κάλβος (XVII 6-10):

*ᾠδ., πόση
νύκτα ἐμαζώχθη αὐτοῦθε
καὶ φόβος, ὅπου πέφτοντας
ἐμβαίνω· σπήλαιον εἶναι
ἢ χάσμα τοῦ ᾄδου;*

τῆς ὀρφικῆς κοσμογονίας στὸν G. S. Kirk - J. E. Raven - M. Schofield, *Οἱ προσωκρατικοὶ Φιλόσοφοι*, μετάφρ. Δημοσθ. Κούρτοβικ, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1988, 40:

19. Βλ. *Θεογονία* 726:

*Τὸν περὶ χάλκεον ἔρκος ἐλήλαται· ἀμφὶ δέ μιν νύξ
τριστοιχὴ κέχεται περὶ δειρῆν· αὐτὰρ ὑπερθεν
γῆς ρίζαι πεφάσι καὶ ἀτρυγέτοιο θαλάσσης.*

Καὶ στὴ μεταησιόδεια παράδοση ἡ Νύχτα τείνει νὰ ἀντιπροσωπεύει τὴν πρωταρχικὴ ἀμορφοποίητη κατάσταση τοῦ κόσμου. Στὴν ἰδέα αὐτὴ ἀντιπροβάλλεται, πλουτισμένη καὶ μὲ τὴ νεότερη ἐμπειρία τοῦ ρομαντισμοῦ, ἡ νεοπλατωνικὴ μορφή τῆς πεπλοφόρου Νύχτας, μὲ τὸ «ἀμαυρότατον πέπλον» (I 22), «τὸ βαρὺ κάλυμμα» (XI 137), «τὰ πλατέα πένθιμα ἐμβόλια» (X 9-10). Μυστηριακὴ εἶναι, λ.χ., ἡ σχετικὴ ἐπίκληση τοῦ Κάλβου (XV 76-8):

*τοὺς οὐρανοὺς σκεπάζει
τὸ φοβερόν σου κάλυμμα
ἱερὰ νύκτα.*

Καὶ ἡ μυστικὴ ἀνάταση δὲν χάνεται μὲ τὴ μετωνυμία της —π.χ. «Μία δύναμις οὐράνιος / εἰς τὴν ψυχὴν σας δίδει / πτερὰ ἐλαφρά, καὶ ὑψώνεται / λαμπρὸν τὸ μέτωπόν σας / ὑπὲρ τὴν νύκτα» (IX, 41-5)— ἀλλὰ καὶ ἡ συνακόλουθη ἀποθέωση τοῦ ἥρωα ἐνισχύεται ἀναβατικὰ μὲ τὴν ἀλληγορία της (XI, 31-5):

*Οὕτως ἂν χάσῃ ὁ ἄνθρωπος
τὸ φῶς, καὶ τὸν σκεπάζῃ
μακάριον σκότος, βλέπομεν
ἐπ' αὐτὸν ἀνατέλλον
ἄστρον ἐλπίδος.*

Καὶ προτοῦ ἡ ἔννοια γλιστρήσει πρὸς τὴ μεταφυσικὴ διάστασή της, σημασιοδοτεῖται ὡς φορέας Δίκης. Καὶ ἔτσι προσωποποιεῖται ὁμηρικὰ (βλ. *Ἰλιάδα*, Ξ 258), π.χ. «ἀναχωρεῖ καὶ ἡ νύκτα» (VI, 127), ἢ «Κράζεις τὴν νύκτα κ' ἔρχεται» (XIX, 31), ἢ ὀπλιζέται αἰσχύλεια ὡς νέμεση, μὲ τίς Ἐρινύες ποῦ ὅπως εἶδαμε, ἀνακαλοῦνται ὡς θυγατέρες τρομερῆς τῆς Νύχτας καὶ τοῦ Ἄδη (VI, 56-60). Καὶ εἴτε μόνη της ὡς κοσμογονικὴ ἀρχή, εἴτε μὲ τὴν πατρικὴ συνεργασία καὶ τῆς πρώτης κοσμογονικῆς ἀρχῆς, τοῦ Ὠκεανοῦ, γίνεται, ἐπαναληπτικὰ, πηγὴ φασμάτων (III, XVII). Ἄλλὰ καὶ ἔτσι, ἐπιστρατευμένη στὴν ὑπηρεσία τοῦ παρόντος, διαρκῶς ἀποθεώνεται ὡς ὑπέρτατη ἀρχή, μὲ τὴ διαβάθμιση τῶν παρακάτω ἐπικλήσεων (XV 81-5):

*Μητέρα φρονημάτων
ὕψηλῶν, συνεργὲ
ψυχῶν τολμηροτάτων,
νύκτα οὐρανία καὶ σύγχρονη
δικαιοσύνης.*

Η ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ ΚΑΙ ΒΑΚΧΙΚΗ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑ

Τελικὰ ἡ ποίηση τοῦ Κάλβου γίνεται ἓνας στίβος μυσταγωγικὸς καὶ τελετουργικὸς, ὅπου, ὅπως εὔστοχα ὑποδείχτηκε, ὑποβάλλεται συχνά-πυκνά ἡ

διονυσιακή και ἀλληλένδετα μαζί της ή ἀπολλώνια λατρεία²⁰. Καί ἐνώ ὁ Ἄπολλωνας δεσπόζει μέ τὰ δῶρα, τοὺς χορούς, τίς δικαιοδοσίες τῶν Μουσῶν (π.χ. II, 12, I 33, V 61, VII 2, X 178, XI 123, XIV 74, XVII 87), ὁ Διόνυσος προβάλλει καί «ἐπιφαίνεται» καί ἐκεῖνος μέ τίς πιό χαρακτηριστικές μορφές του ὡς «λυαῖος» (π.χ. I 33, VII 45), ὡς «θεὸς τῶν ἐρώτων» (V, 82) καί ἀκόμη ὡς «Βασσαρεὺς» (XII 19). Μέ τὴν τελευταία του μορφή καί ιδιότητα ποὺ ἀνακαλεῖ στὸν νοῦ τίς Βασσαρίδες, τίς διαμελίστριες τοῦ Ὀρφέα, συνδεόμαστε καί πάλι μέ τὴ μεταησιόδεια παράδοση. Ὁ Ὀρφέας ἄλλωστε ἐμμεσα ἐμφαίνεται καί στὴ σύνδεσή του μέ τὸν Μουσηγέτη, ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπίκληση σὲ αὐτὸν ἀλλὰ στίς Μοῦσες (V, 21-5):

*Σεῖς τὰ αἰθέρια νεῦρα
τῆς φόρμιγγος κροτεῖτε
καὶ τὰ θηρία, καὶ τ' ἄλση
χάνονται ἀπὸ τὸ πρόσωπον
τῆς γῆς πλατείας.*

Χαρακτηριστικοὶ εἶναι καί οἱ χῶροι τῆς τελετουργίας. Εἶναι χῶροι μυσταγωγικοί: σπήλαια καί κορυφές βουνῶν, π.χ. «τὸ λιγύφθογον σπήλαιον τοῦ Παρνασσοῦ» ἢ οἱ κορυφές «τοῦ Κερκετέως δενδρόεντος» ὅπου «ἐχόρευον ἢ τέχνηαι στεφανωμέναι». Ἄλλὰ καί πηγές τῶν Νηρηίδων καί αἰγιαλοὶ Ὠκεανίδων, ὅπου, μέ τὴ φράση: «ἐκεῖ ὅπου οἱ πανηγυρίς / τῶν Μουσῶν τῆς Ἑλλάδος / ἀναπτε τὰ πυρὰ» (VI 31-3), καθὼς μάλιστα ἀναφέρονται ἀλλοῦ καί οἱ Μαινάδες (XII 71-5), ἐπανασυνδέονται ὁ Διόνυσος καί ὁ Ἄπολλωνας. Ἀνασύνδεση ποὺ φτάνει ὡς τὴν ἐναλλακτικότητα καί ταύτιση τῶν ρόλων τους (V 86-95):

<i>Ἄλλ' ὅτε τὸ μειδίασμα τοῦ θεοῦ τῶν ἐρώτων τὸν Κιθαιρῶνα ἐσκέπασε μέ θυμόν καὶ μέ κλήματα σταφυλοφόρα·</i>	<i>Ἐκεῖ ὁ ρυθμὸς ἐπέραστος καταβαίνων, τὸ βλέμμα τῶν γηγενέων δρακόντων ἐχάθη, ὡς τὰ χαράγματα χάνεται ὁ ὕπνος.</i>
--	---

Καὶ ὅλα αὐτὰ τελοῦνται καί τελετουργοῦνται σὲ μιὰ οἰκουμένη («φανταστήν» τὴν εἶπε ὁ Κάλβος), στὴν ὁποία ἐπικρατεῖ ἡ πυθαγόρεια (XIV 41-5)²¹

20. I. N. Περυσινάκη, Ἡ ὠδὴ Εἰς Μούσας τοῦ Κάλβου, *Δωδώνη (Φιλολογία)* ΕΕΦΣΠ Ἰωαννίνων ΙΔ', 1985, 19-26. Γιὰ τὴ νεοκλασικὴ τελετουργία, βλ. Βαγγ. Ἀθανασόπουλου, *Ἡ ἱεροτελεστία τῆς Ἐπανάστασης*, Ἐκδόσεις Καρδαμίτσα, 1986.

21. Ὅπου, βέβαια, ἐννοεῖ τὸν Πυθαγόρα, ἀποτεινόμενος στίς Μοῦσες:

*Αὐτοῦ τὰ χρυσᾶ ἔπη
ἐμψύχωνες ἐκείνου
δι' οὗ τὰ νέφη ἐσχίσθησαν
καὶ τῶν ἀστρῶν ἐφάνηκεν
ἡ ἁρμονία.*

ἁρμονία τῶν σφαιρῶν (VIII 21-5) καὶ ὁ «ἔμμετρος» χορδὸς τῶν οὐρανίων κύκλων (V 76-85)²². Μὲ τὴν παρακάτω ἀντικρυστὴ ἀντιστοιχία:

<i>Μόνον βλέπω τὸν Ἥλιον</i>	<i>Ἦκουον μόνον οἱ κύκλοι</i>
<i>μένοντα εἰς τὸν ἄερα·</i>	<i>τῶν οὐρανῶν, τὴν σύμφωνον</i>
<i>τοὺς τριγύρω χορεύοντας</i>	<i>θεόπνευστον ᾠδῆν,</i>
<i>οὐρανοὺς κυβερνάει</i>	<i>καὶ τὸν ἄερα ἀκίνητον</i>
<i>μὲ δίκαιον νόμον.</i>	<i>εἶχε ἢ γαλήνη.</i>

Μὲ τὴν ἐπισφράγιση καὶ πάλι τοῦ ὀρφισμοῦ.

Η ΣΦΡΑΓΙΔΑ ΤΟΥ ΟΡΦΙΣΜΟΥ (ΟΡΦΙΚΟΙ ΥΜΝΟΙ)

Εἶναι δηλαδή οἱ Ἕγνοι οἱ Ὀρφικοὶ τοῦ τώρα τοῦ προσφέρονται ὡς ὑποβολεῖς του ἀπὸ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ τῆς γλωσσικῆς καὶ ἰδεοκεντρικῆς «σκοπιᾶς» του. Ἕγνοι καὶ αὐτοὶ μυητικοὶ τῶν «κοσμικῶν» στοιχείων: τῆς Νυκτός, τῆς Γῆς, τῶν Ἀστρων, τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ἡλίου, τῆς Σελήνης, τοῦ Ὀκεανοῦ· ἢ ἀκόμη τῶν θεῶν καὶ ἄλλων δυνάμεων: τοῦ Διὸς βρονταίου ἢ ἀστραπέως, τοῦ Ἀπόλλωνος ποῦ ἀποκαλεῖται μάλιστα καὶ Βάκχιος καὶ τοῦ Διονύσου Βασσαρέως· καὶ ἐπίσης τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Νέμεσης, τῶν Ὁρῶν καὶ τῶν Χαρίτων, τῆς Ὑγιείας καὶ τῆς Τύχης, τοῦ Ὑπνου, τοῦ Ονειροῦ, τοῦ Θανάτου. Ἀπ' τὴ μυσταγωγικὴ κοσμολογία αὐτῶν τῶν ὕμνων φαίνεται νὰ ἐλκύεται καὶ ὁ Κάλβος. Καὶ ἀπ' τὴν ἐπικλητικὴ τους διατύπωση μὲ ἐπίθετα ἐπάλληλα —ἄλλη πιθανὴ πηγὴ του— χωρὶς ἴσως τὴν κινητικότητα καὶ τὴν οἰστρηλασία τῶν δικῶν του, ἀλλὰ ἐξίσου ἀρχαῖστικά καὶ ἐπιρρεπῆ στὴν καλλιέπεια²³: κάποτε συμπίπτοντας μαζί τους: «ἀγλαός», «ἀέριος», «βρονταῖος», ἢ καὶ συγγενεύοντας μὲ τὰ συνώνυμά τους: «ὄμβριμόκαρπα» (τὰ νέφη), «πυριφλεγῆς» ἢ καὶ «πυρίδρομος» (ὁ Οὐρανός), «κυκλοέλικτος» (ὁ Ἥλιος).

Καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπαφή του ἀποκαλύπτεται λάτρης καὶ αὐτὸς τοῦ «μυστικοῦ Ἐλικῶνος», ἢ τοῦ «ἐλικωνίου παραδείσου» καθὼς ἔγραφε ἀμφίσημα²⁴. Καὶ ὅμως δὲν ἐνδίδει στὴν ἀφαίρεση, οὔτε χάνει ἀπὸ τὸ μάτι του τὴν Ἐπανά-

22. Γιὰ τὴν πυθαγόρεια συνάρτηση ἀριθμοῦ καὶ ἁρμονίας, βλ. τὰ ἀντίστοιχα χωρία τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Ἰάμβλιχου, συγκεντρωμένα στὸ G. S. Kirk κτλ., *Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι*, δ.π., 239-41 καὶ ἐνδεικτικὰ πρβ. σχετικὰ μὲ τὰ καλβικά χωρία τῶν ᾠδῶν V (στ. ιε' -ιστ'), VII (ε'), XIV (θ'), XVIII (β', γ', ιβ').

23. Ἕνα δεῖγμα (Οὐρανοῦ θυμίαμα, «λίβανον», 3-8):

κόσμη πατήρ, σφαιρηδὸν ἐλισσόμενε περὶ γαῖαν
[...]
κυανόχρως ἀδάμαστε, παναιδλίε, αἰολόμορμε,
πανδερκές, κρονότεκνε, μάκαρ, πανυπέρτατε δαῖμον

24. Κῆπος, μὲ τὴν ἀρχαία καὶ παράδεισος, μὲ τὴν χριστιανικὴ ἔννοια.

σταση αλλά μπάζει κεντρικά, και τὸ '21 μὲς στὴ μυσταγωγικὴ αὐτὴ τελετουργία. Π.χ. ἐξαρχῆς ὁ «Πρόλογος» τῆς *Λύρας* στήνει τὴ σκηνὴ μιᾶς ἀποθέωσης μὲ ἀνάλογη ἐπισώρευση ἐπιθέτων (Π. 10-18):

στολίζουσι

*τὴν κεφαλὴν σεβάσμιον τῆς Ἑλλάδος
ἢ δάφναι, φύλλα ἀμάραντα θριάμβων·
καὶ σεῖς χρυσᾶ, σεῖς ἀμροσιόδμα ρόδα
τοῦ παραδείσου ἐλικωνίου, συμπλέξατε
σήμερον τὸν ἀγνὸν στέφανον· μόνη
ἀμάργαρος, ὀλόγυμος, αὐτάγγελτος
τὸ καθαρὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀναβαίνει
ἢ Ἀρετὴ*

Καὶ διαφορετικὰ ὁ ὄρφικὸς Ὕμνος στὴ Νίκη, λ.χ., μοιάζει, καὶ θεματικὰ ἀκόμη ἴσως, ἀπὸ μακριὰ νὰ συνοδεύει τὴν ὁμώνυμη ὠδὴ τοῦ Κάλβου. Λέγεται «θητοῖσι ποθεινὴ», ποὺ λύνει «στάσιν ἀλγινόεσσαν ὑπ' ἀντιπάλαισιν μάχαισιν» καὶ δοξολογεῖται ὡς «εὐχος γλυκερώτατον», μὲ τὴ διαπίστωση («Νίκης θυμίαμα, μάνναν», 6-7):

πάσης δ' ἔριδος κλέος ἐσθλὸν

Νίκη ἐπ' ἐνδόξῳ κεῖται, θαλαῖσι βρονάζον.

Καὶ παρόμοια στὴν ὠδὴ τοῦ Κάλβου προσφωνεῖται (XVII, 1-5):

*Ὅν, σὺ ποῦ ἢ φαντασία
φλογώδης τῶν θνητῶν
ἴσᾶν περωμένην βλέπει
παρθένον ἴσ τὸν ἄεα,
οὐράνιον ἔργον,*

ποὺ μετὰ τὴν ἐπικράτηση στὴ μάχη, πλέκει γιὰ τοὺς Ἕλληνες στεφάνια ἀπ' τὰ «θαλερώτερα κλονάρια» δάφνης.

Ἄλλὰ μὲ τὰ τελευταῖα παραδείγματα ἰδίως, ἢ μεταησιόδεια παράδοση τοῦ ὄρφισμοῦ αὐτῶν τῶν Ὕμνων προεκτείνεται καὶ σβήνει βαθμιαῖα μὲς στὴ γνώριμη ἐμβληματογραφία τοῦ ὑστερόγραφου νεοκλασικισμοῦ τῆς ἐποχῆς του.

V. ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΙΠΟΛΙΚΗ

Ὁ Ἡσίοδος λοιπὸν ἔτσι συνέβαλε στὴ διάπλαση αὐτοῦ ποὺ ἀνιχνεύσαμε καὶ ἀποκαλοῦμε καλβικὴ θεολογία. Καὶ συνέβαλε, ὅπως εἶδαμε, βαθύτερα διαμέσου τοῦ μεταγενέστερου ἐμπλουτισμοῦ του. Γεγονὸς ποὺ συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὴν ὄλη τακτικὴ καὶ τὴ στρατηγικὴ τοῦ Κάλβου: δηλαδὴ τῆς μετακλασικῆς ἀφετη-

ρίας ὡς «σκοπιᾶς» του καὶ τῆς τελικῆς προκλασικῆς «ἀνάβασῆς» του. Ὡς «σκοπιᾶ» του ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦ χρησίμευσε ὁ ὄρφισμὸς καὶ οἱ νεότερες παραφυάδες του· καὶ ὡς τέλος τῆς «ἀνάβασῆς» του ὁ Ἡσίοδος καὶ ἡ ἡσιόδεια πηγὴ κοσμογονίας.

Ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτὴ καὶ ἀπὸ τὴν βάση τῆς «σκοπιᾶς» καὶ τῆς στρατηγικῆς του τῆς «ἀνάβασῆς» σχηματίζεται ἡ καλβικὴ θεολογία. Καὶ ἡ φράση — ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ μὲ ἔμφαση— οὔτε παραπέμπει σὲ κανένα δόγμα, οὔτε ἀποτελεῖ ἰδεολόγημα. Ἀλλὰ κυριολεκτικὰ σημαίνει ἓνα πλέγμα θεωρητικῶν ἀρχῶν καὶ θέσεων, πού στηρίζονται σὲ κείμενα αἰσθητικῆς ἀπόληξης ἀλλὰ προαισθητικῆς κατευθυντήριας γραμμῆς. Καὶ ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι οὐσιώδης. Γιατὶ μεταθέτει καὶ φωτίζει ἀπὸ ἄλλη βάση τὴ γωνία ὀπτικῆς τοῦ ἔργου του. Καὶ ὑποχρεώνει καὶ τὴν κριτικὴ νὰ ἐπαναπροσανατολιστεῖ, γιὰ τὴν πληρέστερη σπουδὴ του. Νὰ ἀρχίσει δηλαδὴ ἀπὸ τὸ πλέγμα τῆς ποιητικῆς θεολογίας πού ἀναλύσαμε. Καὶ ἐκεῖ νὰ ἐπανεκτιμήσει τὴν κατευθυντήρια γραμμὴ τῆς θεωρίας του, σχετικὰ μὲ τὰ σημεῖα ἀρχαιοελληνικῆς ἀναφορᾶς του καὶ τὴν συμβολὴ τῆς στὴν καθόλα σύγχρονη ποιητικὴ του. Ἀλλὰ ἡ θεωρία αὐτὴ δὲν ἀπαρτίζεται μονόπλευρα, μὲ τὰ ἀρχαιοελληνικὰ σημεῖα ἀναφορᾶς τῆς. Ἀπαρτίζεται καὶ συγκροτεῖται ἰσοδύναμα καὶ μὲ τὰ σημεῖα τῆς ἐξίσου δραστηρικῆς ἀναφορᾶς τῆς στὶς Γραφές, πού αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὰ κείμενά τῆς μελετᾷ καὶ μεταγράφει: κείμενα τῶν Ο' καὶ τῶν Εὐαγγελίων, δροσερὰ μεταφρασμένα²⁵. Εἶναι μιὰ ἀναφορά, πού ἡ ποσοτικὴ καὶ ἡ ποιοτικὴ ἰσοτιμία τῆς δὲν προσέχτηκε ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἔρευνα, πού ἔμεινε προσηλωμένη πιὸ πολὺ στὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Καὶ πού συστηματικότερα ἢ σπουδὴ τῆς θὰ ἀπασχολήσει τὴν ἐπόμενη μελέτη.

Μᾶς ἀρκεῖ ἐδῶ, γιὰ τεκμηρίωση, ἡ ὑπόδειξη μιᾶς πρώτης καὶ μιᾶς δεύτερης διπλῆς ἀντιστοιχίας. Λ.χ. ἡ εἰκόνα πού πιὸ πάνω παραθέσαμε:

*Βρύσιν! Καὶ τὰ θαυμάσια
τῆς Ἀρετῆς ἀένναα
νερὰ δὲν βλέπω; Χύνονται
ποταμηδὸν τριγύρω μου,
τὴν γῆν σκεπάζουν,*

ἔχει τὴν διπλὴ ἀντιστοιχία τῆς, πρῶτα πρὸς τὰ ἡσιόδεια σημεῖα ἀναφορᾶς τῆς: «κρήνης τ' αἰεναίου καὶ ἀπορρύτου» (*Ἔργα*, 597). Καὶ προπάντων ἀλληγορικὰ καὶ ἀναλυτικότερα (*Ἔργα*, 737-41):

*Μηδὲ πότ' αἰενάων ποταμῶν καλλίρροον ὕδωρ
ποσσι περᾶν, πρὶν γ' εὔξῃ ἰδῶν ἐς καλὰ ρέεθρα*

25. Βλ. *Οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ ὑπὸ Ἀνδρέα Κάλβου*. Εἰσαγωγή Γιάννη Δάλλα, ὁ.π. (σημ. 16) καὶ *Αἱ Συναπταί, Ἐπιστολαὶ καὶ Εὐαγγέλια*, μεταφρασμένα ὑπὸ Α. Κάλβου Ἰωαννίδη. Εἰσαγωγή, βιβλιογραφία Γιώργος Β. Ἀνδρειωμένος, Ἐξάντας [1988].

*χειρας νιψάμενος πολυηράτω ὕδατι λευκῶ.
 Ὅς ποταμὸν διαβῆ κακότητ' ἰδὲ χειρας ἀνιπτος,
 τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἄλγεα δῶκαν ὀπίσω.*

καὶ ὕστερα, βραχύτερα, πρὸς τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα ἀναφορᾶς τῆς στὶς Γραφές: «Σύ, Κύριε, [...] θέλει τοὺς ποτίσεις μὲ τὴν χαρὰν σου, ὡς ἀπὸ ποταμόν. Ὅτι εἰς ἐσὲ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς» (*Ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ*, λστ' 8-9).

Καὶ ἀντίθετα, στὴν ἄλλη τολμηρὴ εἰκόνα του (III 97-100):

*ὁ ἥλιος κυκλοδίωκτος,
 ὡς ἀράχνη, μ' ἐδίπλωνε
 καὶ μὲ φῶς καὶ μὲ θάνατον
 ἀκαταπαύστως,*

ἡ ἀντιστοιχία ὑποχωρεῖ στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα περιορισμένη σὲ μιὰ λέξη ἀπαξ («κυκλοδίωκτος») στὴν *Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία*: «Οὐχ ἄλις ὅττι μύλοιο περιδρομον ἄχθος ἀνάγκης / σπειρηδὸν σκοτόεις κυκλοδίωκτος ἔχω» [A.P., IX 301, Σεκούνδου), ἢ καὶ πῖο κοντὰ στὸ νόημα σὲ μιὰ συνώνυμὴ τῆς («ἥλιος κυκλοέλικτος») ἐνὸς ὕμνου ὄρφικου («Ἡλίου θυμίαμα, λιβανομάνναν», 7):

κοσμοκράτωρ, συρικτά, πυρίδρομε, κυκλοέλικτε,

ἐνῶ ὅλη ἡ ἀλληγορία τῆς εἰκόνας φαίνεται νὰ βγαίνει τώρα ἀπὸ τὴ δευτέρη ἀντιστοιχία πρὸς τὰ βιβλικὰ σημεῖα ἀναφορᾶς τῆς, συνδυαστικὰ τοῦ Ἡσαΐα («Ἰστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσιν»), τῶν *Ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ* (λη') καὶ τῶν σχολίων τῶν Πατέρων, βάσει τῶν ὁποίων Ἡλῖος εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ἀπεικάζεται ἀράχνη ὅσα ὁ ἁμαρτωλὸς ὑφαίνει» μὲ τὴν ἀρετὴ του ('Ὡριγένης). Καὶ ἀκόμη: «Ὁ μέντοι ὡς ἀράχνην τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκτῆξας, τὸν ἀεριώδη χιτῶνα περιεθήκατο [...] ἐκλεπτόνων οἷόν τι ἀράχνηον νῆμα τῇ καθαρότητι τῆς ζωῆς πάντα τοῦ βίου τὰ ἐπιτηδεύματα» (Γρηγόριος Νύσσης).

Ἐννοεῖται πῶς ἡ τακτικὴ του, τῆς «σκοπιᾶς» καὶ τῆς «ἀνάβασης» ποὺ πρὶν προδιαγράψαμε, τώρα ἐμπλουτίζεται μὲ *μία πρόσθετη ἀρχὴ καὶ τακτικὴ, στὴν* ὁποία ἐκείνη ἢ πρώτη ἐποκοδομεῖται καὶ ἐκεῖ διπλασιάζεται. Ἐμπλουτίζεται μὲ τὴν ἀρχὴ καὶ τακτικὴ του τοῦ συγκερασμοῦ καὶ τῆς συνάρθρωσης τῶν δύο ἐφάμιλλων πηγῶν καὶ τῶν ἀντίστοιχων πολιτισμῶν στὴν ποίησή του, τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ. Τοῦ ταιριάζει ἄλλωστε, ἀφοῦ προβληματίζεται ἀρχικά διμέτωπα, διαμέσου τῆς παρακαμπτήριας αὐτῆς «σκοπιᾶς» του. Καὶ ἐποικοδομεῖται τώρα στὴ νεότερη, νεοαναγεννησιακὴ καὶ νεοκλασικὴ πραγματικότητα, ὅπου ἡ συνάρθρωση τῶν δύο κόσμων ἐκδηλώνεται ἀντίστοιχα ὡς ἑλληνοχριστιανικὸς οὐμανισμὸς καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς ἐπαναστατικὸς φιλελευθερισμὸς.

Καὶ ἡ «ἀνάβαση» ποὺ συντελεῖται εἶναι ἐπάλληλη: ἀπὸ τὴν ἀρχαία πρὸς τὴ

σύγχρονη καὶ ἀπ' τῆ νεοελληνικῆ στῆν εὐρωπαϊκῆ πραγματικότητα. Κάτω ἀπὸ τὰ νεότερα ἐπιστρώματα καὶ τὰ δύσκολα περάσματα αὐτῶν τῶν «μεταβάσεων» καὶ «ἀναβάσεων» ὁ Ἡσίοδος δὲν φαίνεται. Καὶ αὐτὸς καὶ ἡ μεταγενέστερη παράδοσή του πλήρως ἀποσβέστηκε. Ὅπως γίνεται μὲ τὰ θεμελιώδη πρότυπα, ἔριξε τὸ «πέλημα» του καὶ «στοίχειωσε» ἀθέατος πίσω ἀπ' τὴν ὑποδομὴ τῶν εἴκοσι ὠδῶν τοῦ Κάλβου.

Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ